

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԹԵՆՍԱԿԱՆ

Է ՏՍՐԻ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ 12

ԲԱԲԻՉ

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանման բառեր են նախնական սրբազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Եւ այդ կերպով մը բնութեան խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիեզերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Յախտնական խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : Եմէ հոգին չճարգ մաներ , չլուսաւորեր ինչ որ միւսը կ'ըսէ , այդ չհասկցուած մտին բնութենէն չեղածի պէս պիտի ըլլար :

Ժ. ՄԻՇԼԷ

Հ Ա Ս Կ Ե Ր

Մ Ա Ն Կ Ա Կ Ա Ն Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Ջ Ա Ր Դ Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

Հեռուագրով

1. Բանահյուսութիւն՝ արձակ եւ ոտանաւոր (վէպ, պատմաւածք, պատկեր, բեմական գրուածք, պոէմ, բանաստեղծութիւն, առակ եւ այլ գեղարուեստական երկեր) : — 2. Կենսագրութիւն : — 3. Ծանապարհորդութիւն : — 4. Գիտական-հանրամատչելի յօդուածներ աշխարհագրութիւնից, պատմութիւնից, բնագիտութիւնից եւ գիտութեան այլ ճիւղերից : — 5. Յօդուածներ գեղարուեստի մասին : — 6. Մանր լուրեր եւ Այլեւայլք : — 7. Ֆիզիքական փորձեր, խաղեր, շարադներ, սերուներ եւ զանազան զուարճալիքներ : — 8. Թղթակցութիւն մանուկ ընթերցողների հետ :

Ամսագրի նպատակն է ա) ներշնչել մանուկ ընթերցողներին վսեմ ձգտումներ, արծարծելով նրանց մէջ սէր դէպի մարդը եւ դէպի հայրենի միջավայրը, բ) տալ նրանց ճիշդ հասկացողութիւններ բնութեան եւ մարդու մասին, գ) զարգացնել նրանց ճաշակը, եւ դ) ուրսխութիւն եւ աշխոյժ մտցնել մանկական կեանքի մէջ :

Աւետագիրը ունենալու է նաեւ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ, որ հրատարակուելու է իւրաքանչիւր ամիս 16—24 երեսանոց առանձին տետրերով եւ հետեւեալ ծ Ր Ա Ղ Ր Ն Վ .

1. Յօդուածներ եւ ռեֆերատներ մանուկների ֆիզիքական, մտաւոր եւ բարոյական կրթութեան զանազան խնդիրների մասին : — 2. Նորութիւններ դպրոցական կեանքից եւ մանկավարժական գրականութիւնից : — 3. Մատենախօսութիւն եւ քննադատութիւն մանկավարժական եւ մանկական գրքերի : — 4. Մանր լուրեր եւ Այլեւայլք : — 5. Խորհուրդներ, հարցեր եւ պատասխաններ : — 6. Պատարկղ : — 7. Յայտարարութիւններ :

Այս բաժինը ի նկատի ունի՝ ա) Օգնել ծնողներին եւ առհասարակ մանուկների դաստիարակութեամբ պարապօգնելին շուսաբանելու ընտանեկան եւ հասարակական կրթութեան ճշմարիտ նպատակներն ու միջոցները ներկայ պարագաներում, երբ հայ ընտանիքը ենթարկվում է անխուսափելի արմատական փոփոխութիւնների, բ) իրար մօտեցնել դպրոցը եւ ընտանիքը եւ գ) գործնական զուգամունքներով դիւրացնել ընտանեկան դաստիարակութեան գործը, մանկական ընթերցանութեան եւ տնային զուարճութիւնների կազմակերպութիւնը, դաստիարակների եւ վարժուհիների ընտրութիւնը եւ այլն :

Ձ ու ռ ա մ ս վ ա յ բ ա ժ ա ն ո Ր զ ա գ ի ն ն է .

ՀԱՍԿԵՐ մանկական բաժինն թիֆլիսում 1 ռ. մանկավարժական բաժնով 1 ռ. 40 ռ.
եւ թիֆլիսից դուրս ԵՐԵՒ Ֆր. 2 ՈՐՍ Ֆր.
Արտասահմանում ԵՐԵՒ Ֆր.

Խմբագիր-Հրատարակիչ՝ Կոս. Լիսիցեան

Բաժանորդ կարելի է գրվել խմբագրատանը, Թիֆլիս, Բենքութեան փ. Ն. 29, կամ
Rédaction du journal «Hasker» Tiflis (Caucase)

LE COURRIER EUROPÉEN

HEBDOMADAIRE INTERNATIONAL

Rédaction et Administration : 280, Boulevard Raspail, PARIS

Իր վարչական մասնաժողովի անդամներէն զատ աշխատակից ունի Թուրթոյ, Լուսպոզո, Յօն Պար, Ֆրեանբիք Բասի, Լըրուա-Պոլիէօ, Պառոն Սիւլէմացու, Մէթէրլինք, Բօլ Ատան, Եւն Աւէն երկրի մասին կը հաղորդէ տեղեկութիւններ : Միջազգային քաղաքական շարժումին հետեւիլ փափաքող ամէն անձի համար անհրաժեշտ շարաթաթիւրթ մըն է :

Բաժանորդագիրն. — Ֆրանսա՝ տարեկան 12 ֆր. Ուրիշ երկիրներ՝ տարեկան 15 ֆրանք վեց ամիս՝ 8 ֆրանք չորս ամիս՝ 4 ֆրանք :

ԱՆԱՏԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Ազգային, Գրական, Գեղարուեստական

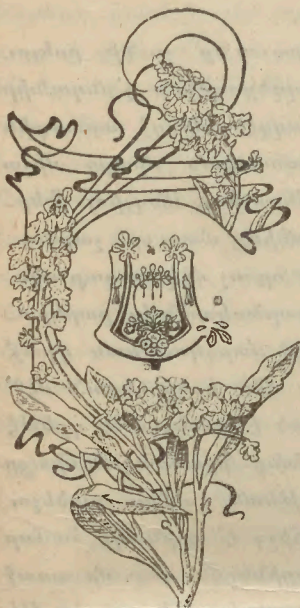
Է. ՏԱՐԻ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Թիւ 12

Ֆրանսական

ոգին

Էֆրեա տը Վինսիի քերթուածը որու հայերէն թարգմանութիւնը կը հրատարակեմ Անանիսի այս թիւով. Երուսի ստեղծագործին ամենէն յուզիչ, ամենէն թելադրական էջերէն

մին է. եւ ամենէն հզօրներէն ալ: Բանաստեղծը անոր մէջ կ'երգէ՝ խանդաղատանքով, սքանչացումով ու հպարտութեամբ՝ քաղաքներու քաղաքին կատարած մեծ դերը մարդկութեան մէջ, եւ չեմ գիտեր ո եւ է քերթուած Ֆրանսերէն լեզուով, ոչ իսկ Հիւկօնները, որ Ֆրանսական հոգին խրոխտ ու բարերար դեղեցկութիւնն այսքան խրոխտ ու այսքան դեղեցիկ յուզմունքով փառաբանած ըլլան: Հիւկօն նոյնօրինակ քերթուածները ճառեր են գրեթէ միշտ, հոյակապօրէն պերճախօս ու չքեղածեւ, բայց « ճառ »եր. հոս, բոլոր պատկերները եւ բոլոր բաները սրտէ կը բղխին, բնական ու դաշն վերելքով մը բարձրացող՝ ինչպէս խունկը որ դէպ ի պաշտօնած աստուած մը կը սլանայ. ու որովհետեւ « մտածող սիրտ » մըն էր Վինսիի սիրտը — եթէ կարելի է այսպէս ըսել, — այդ բոլոր պատկերներն ու բաները խորապէս կը յուզին ու երկարօրէն մտածել կուտան:

Հիացական գորովը որով բանաստեղծը կը տարփողէ Փարիզի մեծութիւնը, զերծ չէ անշուշտ չափազանցութիւններէ. Փարիզը իրեն կը թուի իբրեւ ոչ իսկ ամենէն լուսազօր, այլ միակ ջահը որ ցոյց կուտայ մարդկութեան ճամբան՝ համատարած խուարին մէջ. « միջնաթաթն » է մարդկային անիւին, որուն վրայ ոչ մէկ արտաքին ուժ չի ներգործեր, որ ինքը կը ներգործէ ամենուն վրայ եւ ինք՝ միայնակ՝ կարող է շարժիլ ու իր դերը շարունակել, մինչ ինք՝ կասելով, ամբողջ մարդկութիւնը պիտի կանգ առնէր: Յայտնի է որ, նոր ժամանակներու քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ, որքան ալ մեծ ըլլայ հոն Ֆրանսայի բաժինը, ամենակարեւոր դեր ունեցած են նաեւ Իտալիա, Անգլիա եւ Գերմանիա. բայց Վինսին գինովցնող յափշտակութիւնը կը նմանի այն ցեղասիրական մեծ ոգեւորութեան որով Իտալիայի մարգարէները կը պանծացնէին իրենց Սիոնը, կեդրոն աշխարհիս, եւ իրենց ժողովուրդը, Վեհագոյնը մարդկութեան մէջ « Աստուծոյ ընտրեալը » . բայց ինչ որ արդա-

բանալի ու գեղեցիկ կը դարձնէ այդ յափշտակութիւնը, այն է որ թէ՛ Եսայիներն ու Եզեկիէլները եւ թէ՛ Երուսի բանաստեղծը իրենց ցեղասիրութիւնը կը հիմնեն ոչ թէ բխող ուժի գերազանցութեան մը ներշնչած անասնական գոռոզութեան, այլ զաղտփարական ազնիւ գերակշռութեան մը համոզումին վրայ. Երուսիցի մարգարէները այն հաւատքն ունէին թէ ամենէն մաքուր խոհալը, ամենէն ազնիւ բարոյականը, ամենէն ճշմարիտ կրօնքը իրենք էին յղացած եւ թէ Աստուած իրենց էր յանձնած զանոնք մարդկութեան մէջ տարածելու գերը. Վինի կը դիւցազներգէ Փարիզը՝ իբր Նոր Սիոն մը, իբր ուղեղն ու սիրտը մարդկութեան. միեւնոյն վեհ ինքնագովութիւնը ցոյց տուին նաեւ Յոյները, որ Աթէնքը կը համարէին մտաւոր արեւը արեւոյնքին: Դժուար է համաձայն ըլլալ հին Հրէից երբ իրենց մարգարէական գրքերով կը դատափեսէին յոյն-հոռովմէական բաճրագոյն քաղաքակրթութիւնը եւ իրենց աշխարհայեացքը որ՝ ազնիւ տարրեր պարունակելով հանդերձ հեռոտ էր ու նեղ՝ ճշմարտագոյնը կը հռչակէին. բայց անոնք իսկ նորէն իրաւունք ունէին իրենց Սիոնը աստուածացնելու, քանի որ անոր ծոցէն՝ յետոյ՝ բղխեցաւ Յիսուսը, որուն եղբայրական քաղցր պատուէրները տասնեւինը դարէ ի վեր գլխաւոր հիմունքը կը կազմեն նոր մարդկութեան բարձրագոյն մասին բարոյականին: Փալով Յունաց, աւելորդ իսկ է ըսել թէ ո՛րքան իրաւացի էր իրենց ինքնարեցութիւնը. Աթէնք ստեղծեց ինչ որ մարդկութիւնն արտագրած է ամենակատարեալ՝ ամէն բանի մէջ. մարդկային հոգին հոն է որ արտայայտուեցաւ՝ թերեւս մէկ անգամուան մը համար՝ իր ամենէն վճիտ, զաշնակաւոր ու աստուածային ձեւովը: Արդ, Փարիզ եղաւ նորագոյն դարերու Աթէնքը, ասի անտարակուսելի է: Ինչքան ալ կարեւոր բաժին մը ունեցած ըլլան միւս ազգերը արդի քաղաքակրթութեան կազմաւորման մէջ, Փարիզն է որ կը կանգնի իբր « կեդրոնը », իբր մեծագոյն վառարանը մտաւոր կեանքի: Ֆրանսական միտքն է որ, ինչպէս Նիժէ ինքն իսկ՝ հակառակ իր բոլոր գերմանացիութեան՝ խոստովանած է քանիցս, ըստեղծած է նոր մարդկութեան մէջ ինչ որ կայ ազնուականութիւն, բարեշնորհութիւն, կա-

տարելութեան ձգտում, հոգեկան առողջութիւն, մտաւոր հուսաարակշռութիւն, նուրբ ու անթերի ճաշակ: « Ասպետական » ողին, այսինքն ուժը ազնիւ խոհալի մը ի սղաս զնեղու, սկարին իրաւունքը յարգելու, հարստահարուածին օգնութեան համեմուտ, կինը ոչ թէ սարուկ ու հաճոյքի առարկայ այլ պաշտուած գիցուհի մը եւ ընկերական կեանքի թաղուհին նկատելու ձգտումը, որ միջին դարուն հերոսները ոգեւորեց, Ֆրանսայի մէջ է որ է՛ն առաջ կազմուած ու գործադրուած է: Նոր ժամանակներու ամենէն կատարեալ, ամենէն թելադրական ու խանդավառող, ամենէն « դասական » հերոսները՝ Ֆրանսան է որ տուած է, ժան ատրը, Մեծ Յեղափոխութեան հսկաները, Նափուէմը: Ոչ մէկ Արքունիք չէ ունեցած այն արեգակնափայլ պայծառութիւնը որով շողաց Լուզովիկոս ԺԴ-ի Արքունիքը:

Վինի անշուշտ իրաւունք չունի ըսելու թէ Փարիզ ոչ մէկ ազգեցութիւն չ'ընդունիր զրօնն եւ ինք է որ կ'աղդէ ամբողջ արտաքին աշխարհին վրայ. Ֆրանսական միտքը միշտ ազգեցութիւն կրած է Իտալիոյ, Անգլիոյ, Գերմանիոյ, Նոյն իսկ Սլոնիոյ մտաւոր շարժումէն. բայց անհերքելի է որ ոչ մէկ քաղաք այնքան տեսականօրէն, ընդարձակօրէն եւ բարերարօրէն չէ ազդած ամբողջ մարդկութեան վրայ՝ որքան Փարիզը: Միւս մեծ երկիրներուն մէջ՝ ամէն ինչ որ կատարուած է՝ ունեցած է զբեթէ միշտ տեղական հանդամանք. Ֆրանսական միտքը միշտ ամբողջ մարդկութեան համար գործելու ձգտումն ունեցած է: Ծիշդ է՝ օրինակի համար որ Սեդլիացիք Ֆրանսացիներէն զար մը առաջ կատարած են իրենց յեղափոխութիւնը, եւ թէ ժԸ. զարու Ֆրանսացի ազատաստեղծները շատ բան սորված են զիրենք կանխող անգլիացի մտածողներէն. բայց՝ առանց Ֆրանսայի՝ անգլիական այդ բոլոր շարժումը Անգլիոյ մէջ պարփակուած պիտի մնար. Վոլթերները, Ռուսոները, Տիտոսները խօսած են ամբողջ մարդկութեան, եւ ոչ թէ միմիայն Ֆրանսային. եւ անոնց ձայնը լսելի եղած է Եւրոպայի ամէն կողմը. Վոլթեր մտաւորական արքան եղաւ ժԸ. զարու Եւրոպային. գոռոզ Յրէտէրիք մեծը՝ ինչպէս եւ իր երկիրը, անոր բարոյական լուծը կրեցին. Տիտոս կ'իշխէր Մեծն կատարիսէի ար-

քունիքին , եւ բոլոր ուս մտաւորականութեան վրայ . ժԹ. դարու սկիզբի գերմանական վերածնութեան մասւոյ հսկաները՝ իրենց ներշնչման մէկ էական մասը Թրանսայէն ստացած են , — իրենք ալ իրենց կարգին Թրանսայի բանաստեղծութեան եւ իմաստասիրութեան վրայ ազդելէ առաջ : Գիտութեան մէջ , ֆրանսական մտքին բաժինը ահագին է . երկրարանութիւնը ստեղծուած է Քիւլիէէն , քիմիագիտութիւնը՝ Լավուազիէէն , միքրոպաբանութիւնը՝ Փասթէօրէն . « Թրանսֆորմիզմ » ի մեծ վարդապետութիւնը՝ Տարվինէն առաջ ֆրանսացի Լամարքն է որ յղացած ու բանաձեւած է . այս շարքը դեռ շատ կարելի է երկարել : Գրականութեան ու դեղարուեստի մէջ , Անգլիացիք , Գերմանացիք եւ Իտալացիք տուած են քանի մը հսկաներ որոնց բուն համարժէքը թերեւս կարելի չէ Թրանսայի մէջ գտնել . բայց ի փոխարէն , « ֆրանսական գրականութիւնը » իր ամբողջութեան մէջ ունի այնպիսի ճսխութիւն , անսահման այլազանութիւն եւ արտայայտումի կատարելութիւն մը որուն՝ Յոյներէն ի վեր՝ ոչ մէկ ցեղ չէր հասած այդ չափով : Ինչ որ « ընկերական հարց » կը կոչուի այսօր եւ որ մտքերը յուզող եւ վազուան մարդկութիւնը պատրաստող մեծ ազդակներէն մին է այս պահուս , Թրանսայի մէջ է հիմնուած . Ռուսօ այդ ճամբան բացաւ է՛ն առաջ . Սէն-Սիմոն , Գուրիէ , Փրուստոն լայնեցին ճամբան , պարզեցին նոր հորիզոններ . Քարլ Մարքս եւ Լասալ « կազմակերպող » ներքեւ կողմն ֆրանսական մտքին « յղացում » ներուս : Ու հարկ իսկ չկայ բացատրելու կարեւորութիւնը զոր ունեցաւ նոր ժամանակներու պատմութեան մէջ ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութիւնը , — ամենամեծ դիւցազներգութիւնը որ տեղի ունեցած ըլլայ ամբողջ մարդկային պատմութեան մէջ : Անգլիական յեղափոխութիւնը եղած էր տեղական դէպք մը . զար մը անցած էր անկից յետոյ , առանց որ ոչ մէկ ազգ ազդուած ըլլար այդ օրինակէն . եւ արդէն ընկերական յառաջդիմութիւնը որ իրականացած էր այդ յեղափոխութեամբ , չէր բոլորովին այն ինչ որ ֆրանսական յեղափոխութիւնը իրականացուց . ՏՊը մեծ թուական մըն է , ոչ միայն Թրանսայի , այլ բովանդակ նոր մարդկութեան համար . Թրան-

սայի մեծ յեղափոխականները բոլոր մարդոց՝ իրաւունքն է որ պաշտպանեցին իրենց պայքարին մէջ : Այդ Յեղափոխութիւնը նոյն իսկ Անգլիոյ վրայ ազդեց , անհունապէս դիւրացուց բրիտանական ազատականներուն ճիգերը իրենց ներկիրը ռամկավարական ուղիին մէջ շատ աւելի յառաջ տանելու քան ինչ որ եղած էր Քրոմուելի օրով : Այդ Մեծ Յեղափոխութեան հետեւանքն են Յունաստանի , Սերպիոյ , Ռումանիոյ , Պուլկարիոյ , Հունգարիոյ , Իտալիոյ վերականգնումը , բոլոր գերի ազդութեանց դէպ ի պատմութիւն խոյանքը , — թողլով այն կարեւոր աջակցութիւնը զոր այդ բոլոր վերակենդանացմանց մէջ ֆրանսական ազգը միշտ նուիրեց պայքարողներուն : Այս պահուս իսկ , ուս յեղափոխութիւնը որ պիտի կերպարանափոխէ ճարերու պետութիւնը , զաւակ մըն է Մեծ Յեղափոխութեան :

Այս բոլորը աչքի տռջու բերելէ յետոյ՝ մարդ քաջութիւն չի կրնար ունենալ մեղադրելի գանկու այն տարամերժ պաշտամունքը զոր Վինի կը յայտնէ Մեծ Քաղաքին : Որքան ալ տարամերժ , այդ հիացումը ստրկական ու կոյր պաշտում մը չէ արդէն . խռովք մը , տեսակ մը սարսափ կը խառնուին անոր . ինչ որ մասնաւորապէս կը պանծացնէ Վինի՝ Փարիզի մէջ , անոր մշտական տենդոտ մտահոգութիւնն է մարդկային ճակատագրին բարձրագոյն հարցերուն համար , եւ այն պահուն ուր Վինիի կ'ապրէր՝ ֆրանսական միտքը — ինչպէս ամբողջ եւրոպական մեծ մտքերը — այդ գերագոյն հարցերով փոթորկած էր՝ այնպիսի ուժգնութեամբ մը որուն հաւասարը անկից առաջ թերեւս չէր տեսնուած . բայց դիտելով իրերը մտաւորական « տշտարակի » մը կատարէն , իր արժուէհայեաց միտքը , հետու ընդգրկելէ ազանդամոյի , կուսակցականի նեղ , կրքոտ ու աներկբայ հաստատումները , տրտում հարցանչան մը կը գնէ այս բոլոր անցեալի վայրագ քանդումներուն , ապառայի անձանօթ խաւարներու մէջ խիզախ խոյացումներուն առջև . իր իմաստասէրի մտայնութիւնը , կեանքին հիմնական ունայնն ըմբռնած , գերագոյն իտէալի մը տարփանքն ունենալով հանդերձ՝ մարդկային իրերու մշտական յարաբերականութեան դառն համոզմամբ տոգորուած , ճառախօսի ազդակներէ

կը խուսափի, վրդոված ու շուարած հիացում մին է որ կ'արձակէ այդ «հնոց»ին հանդէպ, ուր մարդկային բաղդը կը կռեն յանդուգն ձեռքեր, եւ որ « եղեմն է ու դժոխքը միանգամայն », որովհետեւ ամէն քայլ դէպ ի առաջ՝ աւերումներու վրայէն կ'անցնի հոն . եւ իր հիացումը կը տարածուի բոլոր աղնիւ մաքերուն որ մարդկութիւնը « փրկելու » անկեղծ տենչովը կը տոչորուին, կը տառապին ու կը ճգնին՝ ինչքան ալ իրենց իւրարանչիւրին յղացած ուղեպիծը տարբեր ըլլայ, — սկսեալ Լամբնէէ մը որ Բրիտտոսի քարոզած հայրական Աստուծոյն հաւատքին ու այդ հաւատքով լուսաւորուած կազմութեանը մէջ միայն կը գտնէ մարդկային երջանկութեան իրականացումը, մինչեւ Սէն-Սիմոնեանները, որոնք մարդկութեան ճակատագրին լուծումը մարդկային ազատ ճիգին մէջ, ընկերական հաւասարութեան, մարդուն ձեռքով իրականացած արդարութեան մէջ կը փնտռեն : « Չեմ գիտեր, կը գոչէ, թէ այս բոլորը յոռի՞ է, բայց զեղեցիկ է, բայց մեծ է . բայց մարդ հոգւոյն մինչեւ խորը կը զգայ թէ աշխարհ մը համակ նոր՝ կը դարձնուի այս բոցով . . . »

Քերթուածին ամենէն յուզիչ կտորներէն մին՝ այն է ուր բանաստեղծը իր ի ցոյց դրած երկու անձերէն՝ որ իր հոգւոյն երկու երեսները պատկերացնել կը թուին՝ մէկուն բերնով գուշակել կուտայ աղէտք մը որ կը սպառնայ Փարիզին . այդ գուշակումը իրօք « մարգարէական » կրնայ թուիլ այսօր, երբ անկից ի վեր պատահած իրողութեանց լոյսովը զայն նկատենք . « սեւ ժայռ » — Փրուսիան — ճշմարտապէս եկաւ իջնալ Ֆրանսայի վրայ եւ ջախջախեց զայն : Փարիզ փշրուեցաւ, որովհետեւ նաբուլէոն Գ. ի կայսրութեան վերջերը՝ իրօք իր մեծամասնութեամբ՝ «ինք իրմով արբչիւ», ցոփութեան մէջ թաթխուած, ինքնամոլութեամբ ուռեցած ու թմրած էր, ու « մոռցած էր Յիսուս-Քրիստոսը » այսինքն (կարելի է հասկնալ փոխաբերաբար) մաքուր իտէալը : Օփէրէթին տիրապետութեան շրջանն էր : Բայց աւա՛ղ, հակառակ իր թերութիւններուն, ո՛րքան յաղթուածը բարձր էր յաղթողէն, եւ ո՛րքան Վինիի իրաւունք ունէր ողբալու այդ պարտութիւնը

զոր կը նախատեսէր : Ոչ մէկ յաղթանակ այնքան աղետաբեր չէ եղած մարդկութեան համար որքան Փրուսիոյ յաղթանակը : Ֆրանսայի հետ յաղթուեցան իրաւունքի գերակշռութեան սկզբունքը, տկարներու, կեղեքուածներու պաշտպանութեան ձգտումը, արգարութեան ու վեհանձնութեան ամբողջ երազը զոր կառուցիր էին աղնուագոյն մաքերը մարդկութեան եւ որ Ֆրանսայի մէջ ամենէն աւելի պայծառօրէն մարմնացած կ'երեւար . Պիզմարքի հետ յաղթանակից բիրտ ուժի պաշտամունքը, ամէն արդարութիւն եւ ամէն իրաւունք ոտնակոխ ընող ուժին աստուածացումը : Սրբէն իսկ, « կեանքի պայքար » ի վարկածէն զոր բերած էր Տարվին, սկսած էր ծագիլ վայրագ իմաստասիրութիւն մը՝ որ կը քարոզէր « կեանքը ուժեղինն է, ուժեղը՝ ըստ բնութեան՝ պէտք է ջնջէ սկարը » . այս սխալ փիլիսոփայութիւնը որուն ծնունդ տուող վարկածն իսկ դեռ գիտականապէս չէ ապացուցուած՝ ինչպէս Հեքել ինքն իսկ կը խոստովանէր անցեալ տարի, շփոթելով ստեղծագործ, կենսատու, բարերար ուժը՝ քանդիչ ու կոյր զօրութեան հետ, անտեսելով որ բնութիւնը ուժն ու համերաշխութիւնը միացուցած է իր բոլոր երեւոյթներուն հիմունքին մէջ, յառաջ բերած էր անպուժ, շնական ու ցած բարոյական մը : Պիզմարքի յաղթանակը այդ բարոյականին նուիրագործիչն ու տարածիչը եղաւ : Եւ աշխարհ իրօք « իսաւարի մէջ » մնաց անկից ի վեր, ինչպէս Վինիի կը գուշակէր : Ժամանակակից պատմութեան ամենէն զուռելի շրջանն է այս վերջին 30-40 տարուան շրջանը . լիբր շահամոլութիւնը, անարտուժիւնը, բիրտ ուժի աւաղակային զեղծումը, բարքերու ցածութիւնը, գրականութեան եւ արուեստներու մէջ իսկ՝ բ ց ի քանի մը հին շրջանէն պահպանուած կամ շարունակուած լոյսերէ՛ աղջապանուած կամ քառս տիրապետեցին : Գերմանիա ինքն իսկ եղաւ մին Պիզմարքի յաղթանակին մեծագոյն զոհերէն : Այդ մեծ երկիրը, որ Պախերու, Մոցարթներու, Պեթովհեներու, կէօթէներու, Գանթերու, Հեկելներու, Շիլլերներու, Լէսինկներու հսկայ ու վեհ հանճարովը անհուն բարիք մըն էր մարդկութեան համար եւ անդուզական գեղեցկութիւն մը, 70էն ի վեր՝ « փրուսիացած », զինամոլ ու շահամոլ

չովէն խանութպանի հողի մը զգեցած, մեծագոյն խոչնդոտներէն մին կազմեց արդի ազատականութեան յառաջխաղաց ընթացքին. Իտալիա, զազիր Գրիսփիին ձեռքին մէջ, Փրուսիոյ գերին դարձաւ ու իր ազատութիւն ամենէն աւելի սատարող Ֆրանսային դէմ կնքուած նիզակակցութեան մը մասնակցեցաւ: Ֆրանսա, իր աղէտքի օրերուն մէջ ամենէն լքուելէն դառնացած, կրած ահաւոր պարտութենէն սուքած, սահմակած, Փրուսիոյ մշտական անհանդուրժելի յոխորտանքին ու սպառնալիքներուն տակ դողահար, քիչ բան պահած էր իր հին աներկիւղ, վեհանձն ու խրոխտ ոգիէն, ու ստիպուեցաւ նոյն իսկ ձարական կառավարութեան հետ դաշնակցիլ եւ անոր շատ մը նախճիրներուն մեղսակցիլ: Ռուսիոյ մէջ, յետադիմական տարրը աւելի քան երբեք զօրացաւ ու հրէշային դարձաւ այդ շրջանին: Այդ շրջանն էր որ կարելի ըրաւ Սուլթան Համիտի պէս անօրինակ ճիւղի մը՝ Վիլհելմ Բ.էն անձնապէս խրախուսուած ու պաշտպանուած՝ գոյացումը, հարիւր հազարաւոր մարդկային էակներու վատ խողխողումը՝ աւելի վատ զիւրանագիրութեան մը աչքին տակ, Հանոթոսերու եւ Լոպանոֆներու պրժգալի ծափահարութիւններով:

Այդ մղձաւանջային շրջանը վերջանալու մօտ է սակայն: Տրէյֆիւսեան պայքարը, ուր անհատի մը կոխոտուած իրաւունքը պաշտպանելու համար խուճը մը Ֆրանսացիներ տակնուվրայ ըրին երկիրը եւ ամբողջ մարդկութիւնը յուզեցին արդարութեան տենդով մը, զարթումի առաջին մեծ նշաններէն մին եղաւ. ու նորէն Ֆրանսան, ճղմուած բայց իր հին վեհ հողին իր մէջ անմահ պահպանած Ֆրանսան էր որ այդ պայթումի ջահը բարձրացուց, արդարութեան մեծ դաս մը տալով աշխարհին: Իտալիոյ մերձեցումը Ֆրանսայի եւ Անգլիոյ, Անգլիոյ եւ Ֆրանսայի միջեւ ամրապէս հաստատուած բարեկամութիւնը, Ճափոնի տուած փրկարար հարուածը ձարական մոայլ ու ճնշիչ զանգուածին, ռուս յեղափոխութիւնը որ պայթեցաւ եւ որ այդ անհուն պետութեան վրայ ազատութեան արեւը պիտի շողացնէ, Նոր Շըրշանը ծանուցանող մեծ դէպքերն են: Պիզմարքեան ամբարտակը պիտի կործանի. Մարոքի

հարցին մէջ, Վիլհելմ կրցաւ՝ շնորհիւ իր նիւթական ուժի գերազանցութեան, ամենակողմ ժեսթով մը արգիլել Ֆրանսային Մարոքը քաղաքակրթելու ազնիւ եւ անհրաժեշտ գործը. բայց այս ժեսթը վերջինը պիտի ըլլայ. Ֆրանսա, նիւթական զօրութեամբ ինքզինքը անհաւասար զգալով Գերմանիոյ հետ, եւ մանաւանդ երկրորդական հարցի մը համար հազարաւոր մարդոց արիւնը չթափելու բարձր մտահոգութեամբ եւ խոհեմութեամբ՝ տեղի տուաւ պահ մը. բայց վերջնական յաղթանակը իրը պիտի ըլլայ. բարոյական ուժը, — որ գերագոյն ուժն է, — պիտի յաղթէ Վիլհելմին բոլոր թնդանօթներուն: Համաշխարհային ատելութիւնը որ արդէն սկսած էր կուտակուել Գերմանիոյ դէմ, Մարոքի հարցէն ի վեր՝ ամէն կողմ ծայրայեղ սաստկութեան հասած է. Անգլիացիք, Ռուսերը, Հունգարացիք, Նորվէկիացիք, նոյն իսկ Իտալացիք եւ Աւստրիացիք կը բաղձան անտանելի փրուսիական գերակշռութեան տապալումը. գրեթէ բոլոր պատասխանները զոր կը ստանայ Բուրիս Էօրոֆիեհենը Գերմանիոյ մասին իր այս պահուս բացած խիստ չահեկան քննութեան համար՝ ամէն ազգէ անձնաւորութիւններէ, խորապէս փրուսիատեսաց են: Վնգամ մը որ ռուս յեղափոխութիւնը յանգի ազատական կանոնաւոր կառավարութեան մը հաստատման, երկաթէ շրջանակ մը պիտի կազմուի Գերմանիոյ շուրջ՝ ազատականութեամբ տիրապետուած ազգերէն. Գերմանիա պիտի խեղճայ, եւ կամ — ինչ որ մաղթելի է, — գերման ժողովուրդն ալ — որուն մէջ ազնիւ տարրեր չեն պակսիր, — պիտի կատարէ հարկաւոր ճիղը՝ ազատական կառավարութիւն մը ունենալու եւ հին Պեթովենեան Գերմանիան վերականգնելու համար: Բուռն, անդիմադրելի է ազատութեան շունչը որ կը փչէ կոր Եւրոպայի վերեւ. Անգլիոյ մէջ ազատական կուսակցութիւնը կը յաջորդէ պահպանողականին. Հունգարիա կը դիմէ դէպ ի անկախութիւն, Նորվէկիա արդէն ինքզինքն անկախ հռչակեց. Մակեդոնիա վաղը պիտի ազատի թրքական լուծէն. եւ անշուշտ պիտի գայ վայրկեանը ուր այս բարերար հովը պիտի երթայ նաեւ չորցնել մեր գժբաղդ հայրենիքին արիւնշաղախ լեռները եւ հոն նոր կեանքի դալարիքը բուսցնել:

Յաւերժութեան խորերէն , ուր կը հանգչի ,
Թող հիմայ հրճուի վիշտի մեծ հոգին . մարդ-
կութիւնը դուրս կ'ելլէ « խաւար »էն . եւ Փա-
րիզը , իր երգած Փարիզը , զեռ կանգուն է ,

միշտ կենսունակ , լուսացայտ , միշտ Մայրա-
քաղաքը մարդկութեան :

Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Փ Ա Ր Ի Չ

Ա.Լ.Յ.Ր.Ե.Ս. Տ.Ը. Վ.Ի.Ն.Ե.Ի

Քանէ՛ ձեռքս , ո՛վ ուղեւոր , ելլենք կատարն աշտարակին .
Նայէ՛ վա՛րն՝ ոտքիդ տակ , ու չորս բոլո՛րը նայէ՛ .
Նայէ՛ մինչեւ հորիզոնին ծայրը : Նայէ՛ հիւսիսէն
եւ ինչեւ հարաւ : Եւ ամէն ուր որ քուկին աչքդ հանդիպի ,
Թող հոն հրացայտ դամուի ինչպէս օձին աչքն որ իր նայուածքով
կը քաշէ ի՛ր մէջ ամէն բան որու՝ սողուն՝ կը հետեւի .
Դարձի՛ր տոնժոնին վրայ որ լանջորմով մ'է հղերուած ,
Եւ ուրկից ա՛չքն ազատօրէն ամէն կէտի վրայ կը սուրբուի
Ու կը տիրէ՛ զնիթէն՝ աշխարհի մ' վրայ շարժական ,
Ինչպէս փայլակն ու թռչունն եւ ինչպէս ամսն ու քամին :
Ի՞նչ կը տեսնես գիշերին մէջ , մեր ոտքին տակ , միջոցին մէջ ,
Եւ ամէն ուր որ կ'ուղղուի մատս ու կ'անցնի ու կը դառնայ :
— Կը տեսնեմ սեւ չրջանակ մ'ա՛յնքան խորունկ , ա՛յնքան լայն ,
Որ ոչ ծա՛յրը անոր կը նշմարեմ ո՛չ յատակն .
Հեռուն՝ բլուրներ , անոր գօտին ըլլալ ինձի կը թըւին .
Եւ սակայն բընութի՛ւնը չեմ տեսներ ոչ մէկ տեղ ,
Այլ մարդուն ձեռքն ամենուրեք եւ այն անկիւնը զոր այդ ձեռքն
Ամէն գործի մէջ մարդկային՝ նիւթին բռնի կը զգեցնէ .
Կը տեսնեմ այդ սեւ , փայլուն անկիւններն որ մութին մէջ ,
Անհամար եւ անկարգ՝ իրարու վրայ շնորհակատուած ,
Կը կտրեն ճերմակ պատեր՝ շիրիմներու հանգունակ :
Ջահեր կ'տեսնեմ որ կը մըխան ու կը վառին մեծաշող ,
Փայլելով ա՛յդ վիհին վերեւ ուր օգն հազիւ կը մտնէ ,
Ինչպէս երեսոսի մէջ զրուագուած աղամանդներ :
Գետ մ'անձայն հոն կը քնանայ , իր զընացքին մէջ ծալլուած ,
Ինչպէս լորտու մը բիւրգալար մացառին մէջ տարածուած :
Ըստուերներ պալատներու , գորէթներու , սլաքներու ,
Աշտարակ ու տոնժոններու , զանգակատանց , պասթիլներու ,
Սմբոցներու , քէօշկերու եւ սըրածայր մինարէի ,
Երեւոյթներ պատնէշի , պարտէզի եւ անտառի ,
Պարոյրներ , աղեղնակներ , ծառաստաններ , սիւնաշարքներ ,
Կոթողներ ու կամուրջներ եւ կամարներ ու գոնի ,
Ամէն բան կ'զեռայ , կ'մեծնայ , ու կը կառչի՝ վեր ելլելով ,
Կը թեքուի , կը ծալլուի , կը փորուի կամ կը տարածուի .
Այս մեծ երա՛զը կը կարծեմ տեսնել մէգի՛ մը մէջ հրեղէն :
Աշտարակն ուր կը գտնուինք՝ չրջանակին մէջ կ'բարձրանայ :
Երբ գըծեց զայն ատենով , այստեղ էր որ , այնպէս չէ՞ ,
Աստուած ինքն իսկ իր կարկինին ծայրով կ'զրոնը դըրաւ :

Յընորքը զիս կը գինովցնէ՝ և աչքերուս վրայ կը ծանրանայ .
Հրավառ անի՞ւ մըն է տեսածըս թէ հընոց մ'անասանման : »

« Այո՛, անիւ մըն է ճիշդ , եւ Աստուծոյ ձեռքն է որ
կը բռնէ կը դարձընէ անոր սրտնակն աներևոյթ :
Դէպ անծանօթ նրպատակն յոնդադար ան կ'յառաջանայ .
Ձայն ՓԱՐԻՉ կ'անուանեն , Ֆըրանսայի միջասի՛ն :
Երբ անի՛ւը կենդանի իր դարձքերուն մէջ վարանի .
Ամէն բան կը վարանի ու կ' դարմանայ ու կ' ընկրկի .
Շառաւիղներն տհաքեկած « կեցի՛ր » կ' ըսեն շրջանակին ,
Որ ինքն ալ նոյնը կ' ըսէ ա՛յն պարոյրներուն որոնց բըրուկն
իր բըրուկին է ազուցուած՝ և իր օրէնքով կը դառնայ .
Մին միւսին կը կրկնէ , եւ , թագաւոր անկարեկիր ,
Փարիզ , առանցք անվախճան , Փարիզ , առանցք աշխարհի ,
Իր զօրութեանը մէջ խորունկ իր շարժումները կը քաղէ ,
Եւ ամենուն կը հաղորդէ , ամենուն վրայ կը դրոշմէ ,
կը հարկեցնէ ամենուն , եւ ինք ոչ հա՛տ մը կ' ընդունի :
կը շարժի՛ , ամէն բան կը զըզըզուի ու կը դառնայ .
Չսպանակին կը արօփէ սիրան ու կը մըղէ մեքենան :
կը դողայ ու մեծաբայլ կ' վազէ ասեղն . ու լըծակն
իր զըծին մէջ կ' ելլէ կ' իջնայ՝ առանց շեղիլ յանպնելու :
կ' երթան ամենքն իրենց ճամբէն , անձնիւրն տկանջ զընկելով
կանոնացոյց ոռնաճայփին որ կը հորպէ իրենց աղին :
Պէ՛տք է որ ալանջ զընեն ու հետեւին անոնք . սի՛տք է .
Որովհետեւ երբ աստուծոյ պատահեցաւ որ կազմածին
Մէկ հասուածն առանձնացուց իր շարժումներն օրական ,
Աշխատութեան ազմուկին մէջ մընաց լըռիկ ու մընջիկ
Ու կտորտեց դուռդաբար իր զսպանակն ու շղթան ,
Անմիջապէս մահացաւ ան՝ ինչպէս բազուկ մը կարըւած :
Ձի Փարիզն յաւերժական անոնց ճըգանց վրայ կը խնդայ ,
Եւ միջնաթիւթն աստուածային կրնայ դառնալ առանց անուին .
Նոյն իսկ եթէ ամէն բան ուղէր դէպ ետ նահանջիլ ,
Ան միայնակ պիտի քալէր , ան միայն կա՛նգ պիտի շառնէր .
Ու պիտի ուժն ու միութիւնը կորզըւած տեսնէիր
Շառաւիղներէն որ կ' մեկնէին անոր կեանքի կեդրոնէն :
Ո՛վ ուղեւոր , ուրեմն իրօք անիւ մըն է ասիկա :
Բայց մերթ զմերթ մեզի մարգարէի ուժ մը կուտայ .
Անոր շնորհիւ դուն կարծեցիր տեսնել հընոց մը շրացուցիչ .
Տեսածդ՝ հընոց մըն է նաեւ : Անոր լոյսը՝ կարմիր
կը ներկէ եզերքները սեւ ու խոր երկնքին .
կըրակ մըն է գոթէթի՛ մ' տակ մութ ու լայն ու անծայր ,
Հոն , ձըմեռուան ու ամառուան գիշերներուն , երբ ժամերն
Աղմուկ հանն՝ բնակութեանց տանիքին վրայ հնչելով ,
Վասն զի մարդն հոն կը քնանայ , Ոգիներ հոն կը հսկեն ,
Մեծ բանւորներ գործի մը որ ոչ գին ունի ոչ անուն :
Անոնց կանթեղն կ' վառի գիշերն ու ցորեկին կը մըխայ ,
Ցորեկին կը մըխայ , նորէն կ' վառի իրիկուան ,
Ու մի՛շտ , անդադար , կը սնուցանէ կըրակներն
Այս ոսկի հընոցին զոր երկուքս ալ կը տեսնենք ,
Եւ որ իր ցոլքն արձակելով կամարին վրայ սրբազան ,
Իրնացած երկրագընտին լուսապըտակն է երկնային :
Ատոնց անձնիւրն տժգոյն ճակատ մը կը հակէ . կ' աղօթէ ,
կը գըրէ , կը վըճառի , կուլայ , կ' յուսայ , կը ժպտի .
կը կոծէ կուրծքն ու կը փետտէ մազերն ու խոր կը սուզուի
Առեղծուածին մէջ անվախճան որուն Աստուած գիտէ լուծուին
Եւ որուն մարդկութիւնն , իր հրովարտակն ուղելով ,
Հազար տարին հեղ մը գաղտնիքը կը մըրժէ ու կը փնտռէ :

Ատոնց անձներն զաղափարի մ'անջեա սիրոյ ճիչ կ'արձակէ .
 Մին(1) խա'նն իշխանագուրկ կը պաշտպանէ արտասուելով ,
 կը նըստի չիւմի մը մօտ ու պանդուխտի պէս մինակ՝
 կը ձեռնէ կուրծքն ու « Լամա՛ Սարաքթանի » կ'աղաղակէ .
 Իր արեւնին եւ արցունքին մէջ կը թաթխէ , կը մըխըրճէ
 Պըսա՛ կը փըշեղէն եւ գեղարգն ու ըսպունգը ,
 կը համբուրէ Գրիստոսի մարմինը , վեր կը վերցնէ զայն ,
 Ու կ'ըսէ՝ « Երեւցի՛ր նորէն , ինչպէս որ զըրուեցաւ .
 Եկո՛ւր միակ առաքեալիդ աչքին նորէն յարութիւն ա՛ն .
 Մահամերձ է Եկեղեցին , վերածընէ՛ անոր ու մեր
 Մոխրէն . տիրէ՛ , ու քառուած հերձուածներու բեկորներուն
 Վրայ՝ ըզգեանէ՛ պահպաններդ նըշույններովն ոտքերուդ :
 Ոչի՛նչ : Մարմինն Աստուծոյն կը կախուի թոյլ՝ ձեռքերուն մէջ
 Վերջին մարդուն , այդ աղքատ քահանային որ հըզօր է
 Հոռոմի համար ու Հրոռոմի հակառակ : Պաշտելի
 Դիակն ա՛լ իր խորաններուն համար արիւն չի թափեր
 Իր անմահ բեւեռներէն : Ոչի՛նչ : Պիտի չըբանայ
 Իր քննացած ականջը նոր Երեմեային ողբերուն ,
 Ու պիտի ձգէ որ , մինակ , սակայն ձեռքով մը ճարտար ,
 Նորոգէ խո՛յրը մըխելով խառնուրդի մը մէջ մարդկային .
 « Ազատութիւն »(2) , կը գոչէ ուրիշ մ՛ , եւ յա՛նկարծ արտմութիւնն
 Ինչպէս ցուլ մը կը սպաննէ զայն ոտքին տակ իր դիցուհւոյն ,
 Վասն զի քառսուն տարի զուր պայքարած ըլլալով՝
 Ոչինչ կրնայ կառուցանել հոն ուր քանդուած է ամէն բան :
 Հոգ չէ՛ : Անո՛ր բոլորտիքն աշխատողներ անհամար ,
 Կո՛յր ու մըտախոտով , կը փնտրուեն մութին մէջ
 Չեմ գիտեր ի՛նչ ճամբաներ զոր իրենք ալ չեն ճանչնար ,
 Չափելով ու գրծելով՝ առանց կարկնի ու քանոնի ,
 Վըրայէ վրայ ցանկելով ծառեր առանց արմատի ,
 Եւ ըստ բաղդի փլատակներու մէջ կարգուտարք դընելով .
 Եւ ինչպէս որ գրուած է թէ ամէն ոք իր մէջ ունի
 Այն ցաւը որ՝ պիտի սպաննէ զինքը , նայէ՛ վար ու տե՛ս .
 Անոնց ետին խմբբւե՛ր է ընտանիք մը զօրաւոր(3)
 Որ կը կրծէ զանոնք՝ ւ անոնց կը կոխտակ գործը մեռած ,
 կը ձգմէ բեկորները զոր զիզեց Ազատութիւնն
 Ու վրայէն կը թաւալէ Հաւատութիւն ըսուած հարթիչն
 Եւ կ'ուզէ զանոնք մոխիր դարձնել որպէս զի մարդն ուրիշ
 Պատըսպարան չունենայ բայց այն զոր ինք կը պատրաստէ .
 Եւ տաճա՛ր մըն է ատ , տաճար մ՛ անհուն , համաշխարհեան ,
 Ուր ո՛չ խունկ եւ ո՛չ աղ մատուցանէ պիտի մարդ ,
 Ո՛չ արիւն ո՛չ ալ հաց , եւ ո՛չ գինի կամ նշխարք ,
 Այլ իր կեա՛նքն ու ժամանակն ամբողջ գործի՛ փոխարկըւած ,
 Այլ իր սէ՛րն համատարած , այլ ուրացո՛ւմն իր անձին ,
 Ժառանգութեանն ու ազգին : Մինաւորիկ , առանց հօր
 Եւ առանց զաւակներու , Գաղափարին հընազանդ ,
 Իր նըպատակն է միութիւն եւ իր զերն է աշխատութիւն ,
 Եւ ըստ անոր որ Յիսուսէն յետոյ մարդոց կը խօսի ,
 Ամե՛նեմ աչ պիտի կոչուի եւ ամե՛նեմ աչ ընդունուի :
 Այսպէս ամէն բան խիզախուած է : կը տեսնես , չըկայ արձան
 Մարդու , արքայի կամ Աստուծոյ , որ քանդըւած
 Չըլլայ , քարով յօշոտուած ու դանակով սըկըրդուած ,
 Տապարով անգամատուած եւ կամ մուրճով փըշըրուած :
 Ոսկի , կապար , ամէն մետաղ կը մըխըրճուի հրատին մէջ
 Եւ ձուլուելու համար նորէն՝ վառ հընոցին մէջ կը նետուի .
 Կ'այբի ամէն բան , կ'ճարճատի ու կը մըխայ , կը հոսի .
 Այս բոլորն կը գալարուի , կը ձեղքուի , կ'իյնայ , կ'եւլէ ,
 կը սուլէ , կը մըմընջէ կամ կը հեծէ , կ'աղաղակէ ,
 կ'երգէ , կը հընչէ , կը բարբառի եւ կ'աղօթէ ,

(1) Լամրեկ , (2) Պենժամեկն Քոնսթան : (3) Սեկ-Սիմոնեան դպրոց :

Կը շողայ, կը վառի եւ օդին մէջ կը սահի,
 Հուր անձրեւի ձեւով կ'պայթի, փայլակնաձեւ կ'օձանայ:
 Գործ ու բանւոր, ամէն բան կ'այրի, 'ւ ամէն բան կրակին մէջ
 Բեղուն կ'զառնայ: Ամէն տեղ սալամանտրնե՛ր: Դրժո՛խք: Եդե՛մ
 Աշխարհի: Փարի՛զ, ըսկի՛ղբ ու կատարած, ըստուե՛ր ու ջահ . . .
 Չեմ գիտեր թէ այս բոլորն յոռի՞ է, բայց գեղեցի՛կ է,
 Բայց մե՛ծ է, բայց հողւո՛յն մարդ մինչեւ խորը կը զգայ
 Թէ աշխարհ մը համակ նոր՝ կը դարձնուի այս բոցով:
 Արեգակ կամ գիսաւոր, կը զգանք որ կեա՛նք պիտ' ունենայ,
 Այրէ կամ լուսաւորէ, կը զգանք որ ան պիտի դառնա՛յ,
 Թէ մութի՛ն մէջէն շողուն պիտի կանգնի անկկա,
 Խորհրդաբնիշ, անակընկալ ու մաքուր, չե՛նք գիտեր ի՞նչպէս,
 Որ ամենուն համար նըշա՛նք պիտ' ըլլայ հաւատքի մը,
 Եւ Աստուծոյ առջեւ աշխարհս պիտի ծածկէ ինչպէս քօղ մը,
 Կամ անոր ապագային աստղը կարծես պիտի ըլլայ,
 Եւ սիրոյ ու միութեան ալիքներու մէջ վերջապէս
 Դէպ իր վախճանն առաջնորդէ պիտի նտանիքը մարդկային .
 Բայց թէ նաեւ, թերեւս հրակէզ, այն սուսերին նրման որուն
 Կրակն եւայի աչուրներուն մէջ արտասո՛ւքը չորցուց,
 Պիտի անցնի հերկելով մեր երկրազունան՝ արտի մը պէս,
 Ու զա՛ւ գանելով արեւելքէն մինչ արեւմուտք,
 Դերձելով ժամանակին ու մարդուն գործն՝ ինչպէս խոտ
 Որուն հրդեհ մ'անսահման անձնիւր որան կը սանի,
 Թողլով անապատն, որ իր լայն գնացքը կ'ընթանայ
 Ինչպէս հըսկայ մը յաղթական, ծաւալանալ յաւերժապէս:
 Թերեւս ամէն տեղ ուր անոր տեսնուի բոցն, ամէն մարմնի
 Մէջ պիտի սի՛րտը մարի 'ւ ամէն սրտի մէջ՝ հողին,
 Եւ արքաներ ու ազգեր ծունկի գալով պիտի գոչեն
 Դրողորդւած ժայռերուն՝ « Զախշախեցէ՛ք մեզ ձեր տակ,
 Որովհետեւ անա Փարիզ նորէն մեզի կը զրկէ
 Կորստաբեր պատուհաս մ'որ մեր ճամբան կը խորտակէ: »
 Ի՞նչ կ'ընես, ո՛վ Փարիզ, վառարանիդ մէջ հրատոչոր,
 Ի՞նչ է որ պիտի նետես կաղապարիդ մէջ պողպատէ .
 Անկերպարան է դեռ գործդ, ու տակաւին կը զանգուրի
 Գործաւոր ձեռքին տակ ու մուրձին տակ հնչական .
 Կը տարածուի, կը կծկուի ան ու յաճախ կ'ընկղմի
 Զսպանակի եւ ճարտար աշխատութեան խաղին մէջ:
 Եւ անա անհամբեր ըստրուկն արգէն հընոցին մէջ
 Կը շարժի՛ ու լավայի ալիքներուն տակէն մեզի
 Ցոյց կուտայ գլուխ մ'ահագին ու նայուածքներ որ իրենց
 Ճաճանչներուն մէջ դաժան՝ խաւարն ու լոյսը կը կըրեն: »

Ղազրեցայ խօսելէ, վասն զի մեծ լըռութեան մէջ
 Ֆրանսայի կեդրոնին խուլ մրտնչիւնը բարձրացաւ,
 Սառուցիկ ամպերուն հովին թեւովը եկած,
 Մինչեւ գազաթն աշտարակին ուր կանգ առած էինք մենք:
 — Ի՞նչպէս ցընորքը մեր մտքին հետ կը խաղայ. ինձի այնպէս
 Թըւեցաւ թէ ոտքերս անիւին հետ կը դառնային,
 Ու կըրակն հընոցին որ դէպ երկինք կը բարձրանար՝
 Զիս այնպէս շըլացուց, որ աչուրներու գոցեցի:

« Ա՛հ, ըսաւ ուղեւորն, այս բարձունքն ուր կը գտնուինք,
 Շա՛տ է մարդոց ուժին համար՝ հողեկան ու մարմնական .
 Դըլուխն ալ ունի ի՛ր սայթաքումներն՝ ոտքին պէս,
 Դուք իմ թեւէս բռնեցիք, այժմ ես եմ որ ձեզ կ'օգնեմ .
 Եւ սակայն դե՛ռ կը դանդաչեմ, առանց այլ եւս յանդընելու
 Զեր քաղա՛քը դիտել եւ իր խորհուրդը կըրկին: »

Բայց կը վախնամ որ վըտանդ մը կը սպառնայ անոր ու ձեզ ,
 Որովհետև անա սեւ , ծանր ու լայն բան մը կը տեսնեմ
 Հոն՝ բարձրագո՛յն կէտին վըրայ երկընքին , ուր չին կրնար
 Համարիլ կրակներն որոնցմով միշտ հորիզոնը կը ներկուի .
 Եւ այն ժա՛յռը խաւարչտին ընդնշմարել կը կարծեմ
 Ձոր ատենով գուշակեցին մարգարէներն Երրայեցոց .
 Երբ անագին երկանախար մ՛ . . . — ըսին , — եւ ինձ կը թըւի
 Ձայն տեսնել . . . երեւնայ քաղաքին վրայ . . . կը դողամ
 Որ Փարի՛զը չըլլայ — . . . որուն զարկներն իրենց արեւն
 Ու մտքն պիտի ջնջած ըզյան Յիսուս Գրիսուսը . . .
 — Եւ դուք այդպէ՛ս ըրիք — . . . քաղաքն՝ այն ժամանակ՝ ինք իմով
 Արեւցած , արիւնի հանոյթներուն ՚սի մտնելուի . . .
 — Ի՞նչ կ՛ըտէք ասոր — . . . Հրեշտակն այն ոտեն գայն աշխարհես
 Պիտի ջնջէ , եւ երկնքին ժայռը փշրէ պիտի գայն :

Ճպտեցայ արամօրէն : « Կրնայ ըլլալ , ըսի անոր ,
 Որ ատիկա գայ մեր գլխուն՝ սուանց հրաշքի կամ հրաշքով .
 Երկինքը սեւ է մեր վերեւ . բայց այն ատեն պէտք էր որ
 Ապագային համար այլուր ուրիշ գանձեր գտնուէին ,
 Եւ այդպէս բան չեմ տեսներ : Աստուածային զօրութիւնը
 Եթէ անոնց մէջ է որոնց միտքը կը զգայ , կը գուշակէ ,
 Հո՛ն է ան : Կը յարգէ՛ երկինքը գայն : Ստատկիչ
 Հրեշտակն՝ եթէ մեզ հարուածէ , պիտի զարնէր՝ ծնրադրած ,
 Եւ իր ձե՛ռքը՝ բացաշող միանգամայն ու երկչոտ՝
 Պիտի դողար աստուածասպան երկրորդ արարք մը գործելէ :
 Բայց աչքերնիս դարձնե՛նք վար ու չելլե՛նք քննելու
 Թէ ինչ որ հոն կը տեսնե՛ք՝ ա՛մպ է արդեօք թէ ոչ ժայռ .
 Իջնե՛նք ու հեռանա՛նք այս վեհաշուք կատարէ՛ն ,
 Ուրկից մի՛տքը՝ երազ , մարմինը վի՛հ կը տեսնէ :
 Ոչինչ գիտեմ ապահով , թո՛հուբո՛հին մէջ բաղդին ,
 Բայց եթէ միայն երկո՛ւ կէտ , ՏԱՌԱՊԱՆՔՆ ու ՄԱ՛ՀԸ :
 Բոլոր մարդիկ հոն կ՛ուղղուին ինչպէս բոլոր քաղաքներն :
 Բայց մոխիրները կարծեմ անարգաւանդ չեն երբեք .
 Եթէ՛ օ՛ր մը ճամբո՛ւղ վըրայ գտնես Փարիզի
 Մոխիրներն , ա՛ն զանոնք քու ափիդ մէջ ու կշռէ՛ ,
 Եւ տեսնելով անոր տեղ անսահման դաշտ մը լերկ ու մերկ ,
 Ըսէ՛ . « Հրաբուխն իր լեռն անա պայթեցուցեր է : » Միտքդ բեր
 Այն երբեակ զըժրնդակ դատանքը զոր քեզ յայտնեցի ,
 Եւ մըտածէ՛ որ անոնցմէ վեր՝ որոնց վրայ քեզ խօսեցայ ,
 Հաւաղոյններ ալ եղան եւ աւելի մաքուրներ ,
 Հազուադիւս անոնց մէջ որ իրենց դարը կը պճնեն ,
 Որոնց համար ունէր ամբոխն հիացախաւորն պարսաւ ,
 Սիրո՛վ , տարակոյտով ու զըթութեամբ լեցուն մարդիկ ,
 Որ կեանքի բաներո՛ւն համար « Չգիտեմ » կ՛ըսէին ,
 Որոնց տնէնք երբեք չեղաւ ոսկին կամ մեծութիւն
 Եւ որոնք , անձնըւէր , զաղիր բաժակ մը խըմեցին
 Մինչեւ մըրուր՝ եւ առանց գլուխնին անդին դարձնելու .
 Յետոյ , ո՛վ ուղեւոր , հեռացի՛ր այդ չըջապատէն ,
 Եւ այդ մարած փոշին հովուն արձըկէ՛ ու՛ մինաւորիկ՝
 Անապատին մէջ անշըշուկ բարձրացնելով ձայնը՛ գոչէ՛ .
 « Դեռ երկա՛յն ատեն աշխարհ խաւարի մէջ պիտի մընայ : »

Թարգմ Ա. 2.

ՄԱՇՏՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Գոթիչ այբուբենի, քարգմանիչ,
աւեսարանող եւ մատենագիր

(Շար. եւ վերջ)

Իմա Աղուանից աշխարհին կարգն էր Մաշտոցի «ամենափիւռ» աւղանդին եւ աւետարանչական գործունէութեան բարիքն ընդունելու. իր դէմն ելած Բենիամին Աղուան երէցէ մը կը սորվի Աղուան «բարբարոս» լեզուին հանգամանքը, եւ շուտով անոնց ալ կը յարմարէ տառեր իր վերնազարգել կորովի աջողակութեամբն, եւ աւետարանչութեան մէջ յառաջադէմ իր աշակերտներէն երկուքը հաւատացեալ Աղուաններուն վրայ վերակացու ձգելով Հայաստան կը դառնայ պահ մը հոն անցընելու, Սահակ կաթողիկոսին եւ նոր գահակալած Արտաշէս թագաւորին (իր 421) ներկայանալու եւ տեղեկութիւն տալու Աղուանից աշխարհին մէջ գործածներուն վրայ, եւ յետոյ կրկին կ'ուղևորի Աղուանից աշխարհը, այս անգամ իրենց թագաւորին հրամանն առնելով նոր դպրութիւնը յառաջ տանելու, աշակերտներ գտնելու, դպրոցներ բանալու, եւ անոնց հասոյթներ կարգել տալու. Մաշտոցի այս տառերու պարգևէն եւ անոնց ուսուցման տուած զարկէն ոգևորուած է որ Աղուաններն ալ քիչ յետոյ իրենց Երևմտաւեպիսկոպոսի ձեռքով կ'ունենան Ս. Գրքի թարգմանութիւն:

Հոնկէ կ'անցնի Մաշտոց Վրաստան ուր տեսչական պտոյտ մը ընելէ, եւ ամէն կողմ վարդապետելէ, ու պատուէրները ու յանձնարարութիւնները ընելէ յետոյ կը դառնայ Հայաստան, փակելով իր աւետարանչական շրջանը «ի սփիւռս հեթանոսաց» եւ մեծապէս ամբա-

պնդելով Հայաստանի իր զրացի այդ երկու երկրներուն վրայ կրօնական եւ բարոյական խաղաղիկ գերեշխանութիւնը, որ այնքան երկար ատեն անոնցմէ մէկուն՝ Վրաստանի՝ թէ՛ եկեղեցին եւ թէ՛ գրականութեան վրայ իր մեծ ազդեցութիւնը գործեց:

Այնուհետեւ ալ Մաշտոց կը նուիրէ ինքզինքը՝ մեծն Սահակի հետ համակ իր բնիկ երկրին, ու մանաւանդ իր ազգին գրականութիւնը մշակելու: Եւ Սահակ իր առջի սովորութեան համեմատ կը ձեռնարկէ թարգմանելու եւ գրելու: Բայց պէտք էր արուեստին հմուտ եւ կիրթ օգնական թարգմանիչներու թիւը աւելցնել: Այս նպատակով Մաշտոցի առաջին աշակերտներէն Յովսէփ Պաղնայլն, եւ անոր հետ Եզնիկ Կողբացի զրկուեցան Երեսիա, որպէս զի հոն նախ Ստորի եկեղեցոյ հայրերուն ձգած կրօնական գրութիւնները(1) հայերէնի թարգմանելով զրկին, ու յետոյ Յունաց երկիրը անցնելով հարկ եղած ուսումը եւ հըմատութիւնը ստանան հելլենական լեզուին՝ թարգմանչութեան արուեստին կատարելապէս փրահալու համար: Արդարեւ Յովսէփ եւ Եզնիկ վերողբեալ թարգմանութիւնները ասորերէնէ ընելով զրկեցին Մաշտոցի եւ Սահակի եւ այսպէս ընծայեցին նորահաս հայ գրականութեան կանխագոյն պտուղները:

Յովսէփ եւ Եզնիկ երկար չեն եղած Պոլիս՝ եւ նոր աշակերտակիցներ Ղեւոնդ, եւ Մաշտոցի կենսագիր Կորիւն եկան հոն իրենց միանալու: Հոնկէ ձեռք բերին Ս. Գրքի «հաստատուն» հաւատարիմ, ապահով բնագիրներ, եկեղեցոյ հայրերու թողած կրօնական գրութիւններ, եւ Նիկիոյ ու Եփեսոսի կանոնները, ու այս ամէնը հետերնին բերած դարձան Հայաստան, ներկայեցին Մաշտոցի ու Սահակի՝ Մեծն Սահակ, քաջահմուտ յոյն լեզուի՝ Փարպեցիի համեմատ, կը ձեռնարկէ ահագին աշխատութեան մը. կանխաւ Մաշտոցի եւ իր աշակերտներու ձեռքով առձեռն պատրաստ օրինակներէ փութով յունարէնէ թարգմանուած Ս. Գիրքի ամբողջութիւնը, եւ եկեղեցոյ հայրերու կրօ-

(1) Եւ ոչ թէ Ս. Գիրքը (Ասորերէնէ) նոր Թարգմանեն, ինչպէս խեղամբարած է Փոքր Կորիւն: Այդ նոր Թարգմանութիւնը յունական ընտրելագոյն նոր բնագիրներէ՛ յետոյ՝ տեղի ունեցաւ:

նական գրքերը՝ նոր բերուած հաւատարիմ ճշգրիտ բնագիրներու հետ բաղդատելով ուղղել Եզնիկի հետ, եւ աւելցնել շատ մը Ս. Գրքի մեկնութեանց թարգմանութիւններ:

Ուրեմն սապէս կարելի է դասակարգել Կորինտի սլաւոնութեան ճշգրիտ հետեւողութեամբ՝ ստուերու գիւտին անմիջական յաջորդող գրական գործունէութիւնը:

1. Մաշտոցի թարգմանութիւնը (իր երկու աշակերտներուն հետ) ամբողջ Ս. Գրքի, որովհետեւ, ինչպէս որոշակի կ'ըսէ Կորինտ, Մովսէս՝ բոլոր մարգարէներով, Պօղոս՝ բոլոր առաքեալներով՝ Յիսուսի աւետարանով հանդերձ հայաբարբառ եղան: Այս թարգմանութիւնը եղաւ յունարէնէ թէպէտ ոչ լաւագոյն բնագիրներէ: Արդէն տեղը Սամուսատ՝ յունական ազդեցութեան ենթակայ միջավայր մը, անուղղակի կը վկայէ, բայց ուղղակի Կորինտէ վկայութիւն ունինք(1): Ուրեմն չէ կարելի, գէթ արտաքին վկայութեան համեմատ, ընդունիլ թէ Ս. Գրքի առաջին թարգմանութիւնը ասորերէնէ եղած ըլլայ, ինչպէս կ'աւանդէ Խորենացի:

2. Թարգմանութիւնը Սահակի, հաւանօրէն դարձեալ յունարէնէ որուն հմտագոյն էր:

3. Թարգմանութիւնը Ասորի Եկեղեցոյ հայրերու թողած կրօնական գրութեանց, ձեռամբ Պաղնացի Յովսէփի եւ Կողբացի Եզնիկի:

4. Սահակի եւ Եզնիկի սրբագրութիւն Ս. Գրքի ամբողջութեան՝ ընտրելագոյն յոյն բնագիրներու համեմատ: Եւ ուրիշ թարգմանութիւններ նոյն երկուքին՝ մեկնաբանական գրքերէ, դարձեալ յունարէնէ, որոնց մէջ էին մեծ հաւանականութեամբ Կիւրեղի եւ Ոսկերբանի գործերը:

* * *

Մաշտոց իր առաքելական գործունէութիւնը, թարգմանչի, աւետարանչի եւ ուսուցչի դերերը կատարելէ զատ՝ իբր բարձր եւ ազդեցիկ եկեղեցական՝ գործնական արդարութեան ու գլխութեան օրինակովն ալ կը ճառագայթէր իր

(1) Էջ 33. Զեկեղեցական գրոց (Եկեղեցոյ Կտակարանաց, Ս. Գրքի) զուարթութիւնն կանխաւ յունական բարբառոյն ՚ի հայերէն դարձուցեալ . . . գլխաւորագոյն գլանկարծագրւտ զփուլմանակի զմարգմանութիւնս:

մեծ հոգին: Բռնաւորներու ձեռքէն կալանաւորներ ազատել, ներուժ չնորհել տալ ամբաստանեալներու՝ յանցանքներու, անիրաւ պարտքերու համար եւ այսպէս՝ ամենուն ճանչցնել իրենց գիտցածէն աւելի բարձր օրէնք մը, արդարութեան, սիրոյ եւ գլխութեան, արդարեւ գերաւիայլ տիպարը ներկայացնել էր ճշմարիտ եկեղեցականի որ հեռի ըլլալէ իշխանաւորներու զեղծմանց արծաթագին արբանեակը կամ լեզուակապ հանդիսատեսը, գիտէ իր սաստուր կասեցնել զանոնք կամ մեղմել գէթ:

Կը հաստատէ նաեւ բազմաթիւ տեղեր մեծ նաստաններ եւ կը լեցնէ վանականներով որոնց յաճախ կ'երթար միանալ՝ անապատական կեանքի ամենէն խիստ կրթութեանց մէջ անձով օրինակ տալով աշակերտներուն: Յաճախ այդ մենաստաններէն իջնել կը ստիպուէր՝ մօտակայ եկեղեցիներու երէցներու խնդրանքով՝ օգնելու անոնց եւ լուսաւորելու իրենց ժողովուրդները, ճիշդ ինչպէս կը պատմէ Ազաթանգեղոս Գրիգոր Լուսաւորչի համար (ՃԻԳ): Անապատականի, միայնաւորի կեանքը՝ հանդերձ աշակերտներու եւ հետեւողներու խմբով՝ այն գերագոյն աստիճանն էր աստուածամերձ կեանքի եւ սրբութեան որուն փառապատկին համեմել կը ձգտէին այն ժամանակներու եկեղեցականները եւ այդ կեանքի հզօր մաղխոսականութիւնը անշուշտ հեշտական բան մը կը դարձնէր զայն իր ընտելականներուն, զի դժուարաւ կը բաժնուէին անկէ գալ « Աստուծոյ մշակ » ըլլալու գործնական կրօնաւորութեան: Ամբողջ աշխարհի մը, ազգի մը հոգեւորական վերակազմութեան հոգն անգամ արգելք չէր ըլլար երբեմն այդ միայնաւորի կեանքի ձանձրութիւնը անցընելու: Սահակ կաթողիկոս գիտենք որ իր կաթողիկոսութեան պաշտօնին մէջ ալ չէր հրաժարած այսպիսի խստակեցիկ կեանքէ եւ աշակերտներու խումբ ստանալէ, 'նմանապէս Մաշտոց՝ որ իր հանրօգուտ մեծափառ կեանքին վերջի չըջանը կը դառնայ կը յանգեցնէ նոյն միայնաւորի կեանքին որուն մէջ սկիզբ առած էր այն, իր շուրջը, իր մօտականներուն, եւ հեռաւոր երկիրներու մէջ ծաւալած էր սրբակեցիկ, մեծահանձար եւ մեծագործ եկեղեցականի համբաւը:

Իր գործակցին ու զուգականին՝ Սահակ կաթողիկոսին մահէն ետքը անշուշտ իրմէ զատ

մէկուն չէր կրնար տրուիլ կաթողիկոսութեան յաջորդելու պատիւը , եւ թէպէտ մեր պատմութեան մէջ բացայայտ չէ յիշատակուած իրողութիւնը , սակայն անկարելի է տարակուսիլ թէ Մաշտոց էր որ արդեամբք եթէ ոչ պաշտօնապէս վարեց կաթողիկոսութիւնը այն վեց ամիսներուն մէջ որ կը մնային իրեն ապրիլ՝ իր ընտելակցին՝ Սահակի մահէն յետոյ : Ասոր հաստատութիւն տալ կը թուին Սահակի մահուրնէ ետքը Մաշտոցի վարած կեանքին վրայ Կորիւնի սա տողերը . « Բայց թէպէտ միայնաւորութեանն տրտմութիւն չթողոյր զուարթանալ , սակայն զաւետարանական ընթացան եւ զվերակացութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան ասնէր : » « Եւ մինչդեռ այնպէս մերձաւորացն առ իւրեւ զհոգևոր եռանդն ունէր , եւ բազում թուղթս խրատագիրս եւ զգացուցիչս ընդ ամենայն դաւառս առաքէր . . . » : Հայաստանի բոլոր գաւառները հովուական թուղթեր զրկել , հոգևոր եռանդի մէջ պահելու , խրատելու եւ զգուշացնելու համար համայն հայ ազգը , հայրապետէ մը միայն կրնայ սպասուիլ , եւ արդարեւ Սահակի յաջորդութեան պատիւը որի՞ կրնայ տրուիլ բացի Մաշտոցէ՝ որ գաղափարներով անոր խորհրդակիցը , ձեռնարկներով անոր աջակիցը , եւ պատուով զուգակիցը եղած էր , եւ որ մեծամեծար ուսուցիչն էր տաղանդաւոր եկեղեցականներու ընտրելագոյն խումբի մը , որուն մէջն էին Եղիշիկ , Կորիւն , Ս. Ղեւոնդ , Յովսէփ Պաղնատի , միւս Յովսէփ (յետոյ եպիսկոպոսապետ) , Յոհան , Արձան եւն :

Այսպիսի եկեղեցականներ կրթած , կազմած եւ ազգին ընծայած ըլլալը լուկ բաւական իրաւունք պիտի տար Մաշտոցի , եթէ չըլլային իր միւս գործերը , ժառանգելու անանց փառք եւ յաւերժական երախտագիտութիւնը ազգին :

Եկեղեցիի վերակացութեան արժանատաց պատիւը երկար չէր կրնար վայելիլ Մաշտոց , տարիքով ու արգասիքներով ծանրացած . եւ վեց ամիսներ հազիւ անցեր էին երբ , կարճ կեանքով թինէ մը ետքը , իբր 440ին , հասաւ մահը սքանչելի ծերունիին , երբ դեռ վառ ու կազմ իր պաշտօնին գլուխը՝ Հայոց բանակին հետ կը գանուէր , ինչպէս օրէն էր հայրապետին ըլլալ , Նոր-Քաղաք (Վաղարշապատ) շրջապատուած

աշակերաններէ , որոնց գլխաւորը՝ Յովսէփ (յետոյ կաթողիկոս՝ հրամանով նոյն ինքն Մաշտոցի , Ղազար Փարպեցիի համեմատ) եւ աւագ նախարարներէ , ինչպէս Վահան Ամատունի (հաղարապետ այսինքն իբր հայր վերակացու ընդհանուր Հայաստան աշխարհին) , Հմայեակ Մամիկոնեան , եւն :

Իր մահէն քանի մը տարի առաջ է միայն այն նամակը զոր Սահակի հետ շարագրած ու զրկած է իբր պատասխան Պրովզի (Պատրիարք Կ. Պոլսոյ 431-437) թղթին , որով սա Նեստորի « վիսակարնորաբաննորաձայն հերետիկութիւն » իմացնելով պատուէր կուտայ զգուշացնել իրենց հօտը : Կ. Պոլսոյ հայրապետներէն եկած այս ազգարարութիւնը կը յիշատակէ նաեւ Կորիւն որ կ'աւելցընէ թէ « ճշմարտահաւատ փառաւորիչ Սահակ եւ Մաշտոց ճշմարտասէր փութով զայն ՚ի միջոյ բարձեալ աշխարհահալած արտաքոյ իւրեանց մերժեցին : » Ուրիշ բան չէր կրնար սպասուիլ , այն նախաքաղկեդոնիկ օրերուն , Հայ Եկեղեցւոյ վերակացուներէն որոնք սկիզբէն Կեսարիոյ հայրապետներէն առած իրենց կրօնական ուսումը եւ դաւանաբանական ըմբռնումները , Հայաստանի երկուքի բաժանումէն յետոյ (382 ?) ա՛լ աւելի պատճառ ունէին մեծ պատկառանքով եւ հպատակութեամբ նայելու Կ. Պոլսոյ հայրապետներուն եւ անոնց զրկած « երանելի պատգամ » ներունս Վերոզրբեալ պատասխանը Սահակի եւ Մաշտոցի՝ նշանակիչ է այդ հլու հպատակութեան եւ գրեթէ ծառայական խոնարհութեան դէպ ի Կ. Պոլսոյ հայրապետն : Սահակ եւ Մաշտոց այս նամակին մէջ բնաւ չեն յայտ բերեր յոյն մտքին ախորժ՝ բնազանցական նրբութիւններու մէջ խորամխելու միտում , այլ ընդհակառակն այսպիսի վէճերէ խուսելով արդէն ընդունուած բանաձեւերու « ամուր բերդ , հզօր աշտարակին » մէջ կ'ուզեն մնալ « փախստեայ անկեալք յանգիտութեան » . դիրք ու կացք՝ որ շատ լաւ կը ներդաշնակի մանաւանդ Մաշտոցի ոգւոյն հետ որ խորհուրդներ պրպտելէ եւ նրբութիւններու թելը ոլրելէ աւելի հետամուտ էր հոգևոր կեանքի գործնական բարիքը բերելու իր երկրին բովանդակութեանը : Նամակը հետաքրքրական է նաեւ սրբունակելով Հայ եկեղեցւոյ պիտերէն առաջին անգամ զրի առնուող հաւատոյ դաւանութիւնը :

Գալով Մաշտոցի սեպհական գրական գործերուն, առաջին տեղը կը գրաւէ ատոնց մէջ անշուշտ Ս. Գրքի թարգմանութեան մէջ իր մասը որ բացորոշապէս լոկ Ասակաց Գիրքը կրնայ նկատուիլ, թէպէտ Կորին աւելի լայն սահման մը կուտայ անոր բնելով « Եւ 'ի ձեռն առեալ այնուհետեւ . . . վաւետարանական արուեստն 'ի թարգմանել, 'ի զրել եւ յուսուցանել : » Եւ յետոյ ուրիշ տեղ մը կ'ակնարկէ Պոլսէն բերուած աւելի վստահելի օրինակներուն վրայէն Սահակի կատարած սրբագրութեանէն առաջ Մաշտոցի եւ իր օգնականներուն ըրած Ս. Գրքի ամբողջական թարգմանութեան Կորինի այս հատուածը կ'արժէ ամբողջապէս մէջ բերել երեւան հանելու համար այն սխալ մեկնութիւնը որուն կէտագրութեան սխալ մը ծնունդ տուած է, անձան տեղ մը աւելորդ վերջակէտ մը գրուելով (Կորին ժէ 33-4): Այդ հատուածը պէտք է ուղիղ գրուի սապէս .

« Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց գումարութիւնն՝ կանխաւ յունական բարբառոյն 'ի հայերէն դարձուցեալ, եւ բազում եւս հայրապետաց սրբոց զճշմարիտ իմաստութիւնն դարձեալ յետ այնորիկ առեալ հանդերձ Եզնակաւ գլխաւորապէս զյանկարծազիւտ գիտութեան կի զթարգմանութիւնս հաստատէր ճշմարիտ օրինակօք բերելովք, եւ շատ եւս մեկնութիւն գրոց թարգմանէին : »

Պարբերութիւնը որ այսպէս պարզ եւ մեկնաւոր ամբողջութիւն մը կը կազմէ, « իմաստութիւնն » բառէն անմիջապէս յետոյ անտեղի վերջակէտով մը երկուքի անդամատուած է սպագրութեան մէջ եւ իմաստը թիւրուած :

Կորինի յիշած երկրորդ գրական գործն է Մաշտոցի « Ճառս յանախագոյնս, դիւրարարսունս, շնորհագիրս, բազմադիմիս ի լուսաւորութիւնէ եւ 'ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց . . . լի ամենայն ճաշակօք աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան, յորս բազում նմանութիւնս եւ օրինակս 'ի յանցաւորացս աստի, առաւելագոյն վասն յարութեանական յուսոյն առ 'ի հանդերձեալսն յերկրեալ կազմեալ, զի հեշտընկալք եւ դիւրահասոյցք ախմարտուենիցն եւ մարմնական իրօք զբաղելոցն լինիցին, առ 'ի սթափել եւ զարթուցանել եւ հաստատիմն առ 'ի խոստացեալ աւետիսն քաջալերել : »

Նօտրագրուած բառերը իսկոյն կը մատնանշեն հանրածանօթ Յաճախապատում Գիրքը, որ սակայն մեզի հասած է Գրիգոր Լուսաւորչի վերագրութեամբ, աւանդութիւն մը որ իր կողմէ կրնայ ցոյց տալ իբր՝ աստատութիւն՝ Գրիգորի կենսագրութիւնը ընող Ագաթանգեղոսի (ՃԻԷ) մէջ գտնուած հասուած մը գրեթէ բառ առ բառ նոյն վերինին հետ, բայց արդի քննադատութիւնը չկրնար վարանիլ Կորինի, Բիւզանդի եւ Ագաթանգեղի մէջ հանդիպած թէ՛ այս եւ թէ՛ ուրիշ բազմաթիւ սոյնօրինակ նման հատուածներու սոջեւ վճնելու թէ Ագաթանգեղոսն է (գէթ մեզ հասած Ագաթանգեղոսն) օրինակողը, եւ երբեմն խիստ անձարակ եւ կցկուտը կերպով : Չայս հաստատող ցուցումներ չեն պակսիր, զոր սակայն երկայն կ'ըլլար հոս մէջ բերել մանրամասնօրէն :

Յաճախապատումը ուրեմն պէտք է նկատենք Մաշտոցի գործը, միաբան՝ Տօքթ. Նիրշլի եւ ուրիշ եւրոպացի քննադատներու հետ, եւ մերժենք Գրիգոր Լուսաւորչի ընծայող աւանդութիւնը, ո՛չ սակայն որովհետեւ Գր. Լուսաւորչի ատեն հայ գիր չգտնուելուն, չի կրնար սկզբնաբար յունարէն գրի առնուած ըլլալ եւ յետոյ հայ գիր յօրինուելուն պէս հայերէն թարգմանուած ըլլալ, ինչպէս նոյն Գրիգորի վարդապետութիւնը (Ագաթանգեղոսի մէջ) կամ ինչպէս, օրինակի համար, Բիւզանդ կը կարծուի ըլլալ, ոմանց համեմատ, այլ որովհետեւ գրքին մէջ ներքին նշաններու վկայութիւնը կը հակառակի Գր. Լուսաւորչի հեղինակութիւնը ըլլալուն : Ամբողջ ճանկերուն լեզուն ո՛չ թէ նոր կրօնայիրի մը, նոր կրօն մը քարոզողի լեզուն է, այլ արդէն հաստատուած, ճանչցուած կրօնի մը ջատագովի, ուսուցիչի, որ հաւատացեալներու կը խօսի . օրինակ մը շատերու մէջէն « Եւ նշխարք ոսկերաց նոցա՝ (սրբոց) փրկութեան շնորհք ընծայեն 'ի ժողովս հաւատացելոց, որպիս աւեկեցուն եւ փայլայտ : » Դարձեալ ժէ. ճառը սկսող պարբերութիւնը « Գրել ձեզ եւ ուսուցանել կամիմ, եղբարք իմ եւ որդիք, զորս 'ի Քրիստոս աւետարանան ծնայ, » աւելի կը պատշաճի Մաշտոցի բերին, որ իր աւետարանողի գործունէութեամբը հողեւոր կեանքի նոր սլացք մը տուաւ : Իսկ ա՛լ աւելի նշանակիչ է Ի. ճառին վերջաւորութիւնը որուն մէջ

Արչակունի (հայ) թագաւորներուն կը սպանայ պատիժ երկնքէն, իրենց անդգաստութեան եւ մեղքերուն համար, իսկ իրենց ծառաներուն թագ եւ փառաւորում, Աստուծոյ աւելի հաճոյ կեանք մը ունենալուն: « Զի 'ի Հայս ոչ ինչ մեծագոյն, եւ 'ի Պարսս՝ քան զԱրչակունեաց տոհմ, որ եւ յԱբրահամէ սերնդան ասա, նաեւ յամենայն ազգս թագաւորք երկրի՝ ըստ անսուտ բանին տեանն ամենեցուն: Այլ եթէ ոչ զգաստանայցեն 'ի բարի, աւելի որատուհաս ընկալցին ի Տեառնէ, եւ ծառայք նոցա որ հաճոյ եղեն Աստուծոյ, թագաւորեալք փառաւորեցին 'ի տեաննէ, եւ նոքա պարտաւորեալք յաղագս մեղաց պատժեցցին յարգար իրաւանցն: » Ժամանակակից գահակալի մը՝ հայ Արչակունի թագաւորի մը հասցէին ուղղուած այս ծանր սասան ու սպանալիքը չկրնար բնաւ պատշաճիլ Գր. Լուսաւորիչի ժամանակակից մեծ Տըր-գաս թագաւորին, որ իր դարձէն յետոյ ամենաջերմ հաւատացեալ մը, բարեպաշտութեան վերագոյն տիպար մը եղաւ, նոյն իսկ Ազաթանդեղոսի համեմատ « Բրիտտոսի աշակերտելոց խաչակիր գնդին » հետեւելով, եւ աւետարանական վարդապետութեան մինչեւ վերջը հպատակ ու սատար հղաւ: Ընդհակառակն բացայայտ է յարմարութիւնը Մաշտոցի ժամանակակից զեղծ, թուլամորթ, հեշտասէր Արչակունիին Արտաշիւի, որով երջնապէս պայթեցուց նախարարներուն մէջ հետզհետէ սաստկացող զրծագոհութիւնը եւ զզուանքը, ու կորսնցնել տուաւ իր գահը, մինչ իր ծառաները (vassal, ինչպէս էին Սասանեանք՝ Արչակունիներուն) ա՛լ աւելի յառաջանալով՝ հասան ուժի եւ փառքի կատարները:

Յաճախ պատու մի ճառերը դարձեալ բնորոշ են Մեսրոպի ոգւոյն, որ հայ ժողովուրդին մէջ ջերասիրտ հոգեւոր կեանքի մաքրազործ հուրը ծաւալել կը ճգնի, եւ անոր բարբերը, կացք ու գնացքը կարգաւորող գործնական խըրատներու շուրջը կը զառնայ, պարզ ու սրտին խօսող, հոգի կրող խօսքերով, քան աստուածաբանական եւ խորհրդաբանական պերճախօսութեան բարձունքը վերանալ: Եւ անշուշտ առաջինն էր կարեւոր Հայ ժողովուրդին դիմակալելու համար քիչ յետոյ Հայոց գլխին որոտացող մեծ փոթորիկին՝ եւ Յազկերտի զրա-

դաշտական մոլեգին թափին: Առանց Մաշտոցի ու իր աշակերտներուն, սասանած ընդդիմութիւն մը միայն սլտի գանէր Յազկերտ, եւ անգամ մը որ Հայաստան զրադաշտականութեան մէջ հաստատուէր՝ անշուշտ՝ անոր մեծ գանդուածին հետ սլտի ընկղմէր յետոյ մահմետականութեան մեծ հոսանքին մէջ, ու հազորգակից ըլլար մահմետականութեան յարող ժողովուրդներուն վերջնական լծացումին:

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

Յ. Գ. Մաշտոցի ժամանակակիցներուն անծանօթ մնացած կամ գէթ անյիշատակ թողած «Մեսրոք» անունը, որ իտրենացիէն սկսելով յետին գրիչներ գործածած են, իր բացատրութիւնը գտնել կը թուի Սոփերը Հայկականք Բ.ի մէջ հետեւեալ պարբերութենէն « Իսկ 'ի նորումս մեզ միայն շնորհեցաւ զիր յԱստուծոյ 'ի ձեռն սրբոյն Սահակայ որ ինդուութիւն կոչի, եւ մեծին Մեսրոպայ սրովքեասեսն անուան»: Սրովբէտուսիլ, հրեշտակակրօն, հրեշտակակրպ ծանօթ պատու մակդիրներ են երեւելի եկեղեցականներու, եւ Մեսրովբ անուան մէջ սրովբէտարը ակնյայտնի է: Իսկ Մեսրովբ կրնայ շինուած ըլլալ Մեծ-Սրովբ, կամ ասորական ազգեցութեամբ Մար-Սրովբ-է,

ԽՈՐԷՆ ՆԱՐՊԷՅԻ

ԱՆՏԻՊ ԳԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

Այս Թիւէն սկսեալ կը հրատարակենք ողբացեալ Խորէն Նարպէյի շարք մը անսխալ քերթուածները որոնք իր եզերական մտաւորնէն յետոյ՝ Թղթիւուն մէջ գտնուած են եւ հուանականաբար իր կեանքին վերջին շրջանին մէջ են արտադրուած: Բողոքն ալ աշխարհաբար գրուած են, Ստուեմ Հայկալիանի բանաստեղծին գրաբարտխառն աշխարհաբարը. կան անոնց մէջ բանի մը կտորներ որ՝ աւելի անբող քան Վարդենիի դիմակաւոր սիրերգները՝ կ'երգեն, ոչ այն սէրը զ ի նարեկացիի միտակ բնարը Թրթուացոց Աստուածամայնայ պատկերին առջեւ, այլ այն գոր Գրիգոր Աղմամարցի ու Յովհաննէս Թլկուրանցի աշուղկամող իկոսները հառաչեցին իրենց ստղերուն մէջ:

Այս շարքին աւարտուէն յետոյ , պիտի հրատարակենք Անահիտի մէջ ուսումնասիրութիւն մը Նարպէյի գրական ամբողջ գործին վրայ :

Յուսացէի

Յուսացէ՛ք . ձեր Հայրն ըզձեզ կը խնամէ .
Ոչ որ ի ձէնջ իւր պարգեւէն զրկուած է .
Չըկայ իրմէն գաղտնի ոչ վիշտ , ոչ մի ահ .
Չըկայ հառաչ որ չըսլանայ յիւրն ի գահ :

Ծիծառնիկը միթէ ունի՞ իւր խնամիրչ ,
Բայց կը գտնէ նա յաշտարակ բարձրաթռիչ
Մի կըզմընտրեակ՝ ուր հաստատել իրեն բոյն ,
Եւ դաշտին մէջ՝ սերմն եւ որդ իւր ձագերոյն :

Ճնճղիկը չէ որ սերմանեց ըզցորեն ,
Բայց կայ մի ձեռք որ կը հողայ զիւր պարէն .
Նա ծիծառին կուտայ ըզյարկ հարըստին ,
Եւ ճնճըղիկին՝ ըզհասկ ստոք մըշակին :

Յուսացէ՛ք . ձեր Հայր գիտէ ձեր պէտքեր ,
Եւ ի՛նչ ձեր սիրտ կը զգայ ցաւոց սուր վէրքեր .
Այրած ճակտին գիտէ սփռել հովանի ,
Եւ յուսազիրկ սրտի շնորհել սպեղանի :

Յուսացէ՛ք . ձեր Հայր ըզձեզ մոռցած չէ .
Խոտն ու ծաղիկ , աստղն ու արեւ կը խնամէ .
Մարդ՝ չէ նորա լոկ արարածն , այլ՝ որդին .
Յերկրի՛ ժառանգ է նա երկնից Արարչին :

Յուսացէ՛ք . ձեր Հայրն ըզձեզ կը խնամէ .
Ոչ որ ի ձէնջ իւր պարգեւէն զրկուած չէ .
Չըկայ իրմէն գաղտնի ոչ վիշտ ոչ մի ահ
Չըկայ հառաչ որ չըսլանայ յիւրն ի գահ :

Ապագայն

Հըսկայն հըզօր ապաւինեալ իւր ուժոյն ,
Եւ ինքնակալն՝ իւր բանակաց , հրետանուոյն ,
Ըսին . Մե՛ր է աշխարհ , վազն ալ կը սիրենք .
Մեր՝ զօրութի՛ւնն է Օրէնք :

Այլ սէզ ճակատն ուր կը շողայր թաղն ոսկի ,
Բէյբան՝ որոյ ձայնն էր պատգամն աշխարհի ,
Մածեան ի հող , նոցա ճակատէն կրք Աստուած
Վերցուց իւր շուք յուսամած :

Զօրութիւնը նա՛ է , Օրէնք՝ նա՛ միայն .
Իւր է Ներկայն . եւ իրե՛նն է Ապագայն ,
Մարդոյն կուտայ այս օրն , այս ժամն , այս
վայրկեան .
Վազիւն՝ է Ի՛ւր յաւիտեան :

Յիմար է այն որ վազուին վրայ զըրաւ յոյս ,
Եւ զիչերէն՝ ապահովել կարծէ զլոյս .
Վազիւն անոր կը պատկանի՝ որ յերկին
Զանեց զարեւ լուսամբն :

Ամէն մէկ ժամն որ կը հնչէ մեր ի լուր՝
Կ'անցնի անհետ , եւ կը թողու զմեզ արխուր .
Մընա՛յք բարեաւ գոչին համայնք , վիշտք ,
հրճուանք ,
Գարուն , ծաղիկ , շուք եւ կեանք :

Ամենայն ինչ որ է յերկրի , փառք եւ գահ ,
Կոթողք , արձանք , պըսակք եւ թաղք մեծաշահ ,
Անկայուն են , կ'անցնին երագ մեր ճակատէն
Ինչպէս թռչունք ի յարկէն :

Ո՛վ Ապագայ , ի՛նչ խորհուրդ ես անթափանց .
Ոչ հեծութիւն , խնդիր , արտօսք , ժըպիտ , գանձ
Չին կարող քո ցրուել խաւար , եւ վազուին
Բանալ գոներ՝ մահացուին :

Վազի՛ւն՝ մարդուն միշտ պիտի մնայ անձանօթ .
Նա որ գիտցաւ զըննել զաստեղս , լուծել զօդ ,
Եւ բընութեան լինել գաղտնեաց խելամուտ ,
Վազիւն իրեն է միշտ մութ :

Այսօր մարդը կը սերմանէ պատճառ .
Վազիւ Աստուած կը հասունցնէ արդիւնքը .
Վազիւն արփոյն դէմքին է ամպ միգապանծ ,
Զոր փարատէ լոկ Աստուած :

Նա ետ մարդուն այսօրն , այսինք կենաց կոխ ,
Սակայն իրեն վերադանեց ըզվազիւ ,
Կեանք՝ այն վայրկեանն է յոր կ'ապրիմք . Ա-
պագայն ,

Նա՛ որ արնօ՛րինեց զայն :

Փառք , մանկութիւն , զեղեցկութիւն , պատիր
չահ ,

Իւր մանդաղաւ հնձէ վաղիւ անգութ մահ .

Մարդ՝ յապագայն կ'երկընցընէ աջ գողդոջ .

Սակայն մահը կ'ըսէ . « Ո՛չ » :

Գերեզմանին զըրանն առջեւ մեզ միայն

Պիտի պարզի կեանքին խորհուրդ , 'ւ ապագայն .

Հանել չըփնդ յերկրի , թողուլ ափ մ'ածին ,

Աւա՛ղ , ա՛յս է մարդկութիւն :

Առաջինութիւն

Ո՛վ դու պաշտելի Առաքինութիւն ,

Ո՛հ , ի՛նչ մեծ եւ քա՛ղցր է քո զօրութիւն ,

Որ զքեզ կորուսող սրբոյն մէջ անգամ

Կը թողուս այնքան ցաւ , վիշտ յարածամ :

Չարին խօլ աչերն իսկ ի քէն շահան ,

Չկարեն քեզ հայել առանց սարսափման .

Սրդարեւ ի քէն փախչի ճոխութիւն ,

Այլ ընկերանայ քեզ խաղաղութիւն :

Չես փնտոեր պատիւ , այլ նա՛ քեզ սպասեակ՝

Վաղէ ետեւէդ , բերել մրցանակ .

Թէ սուրբ դէմքը երբեմն յամպոց խաւարի ,

Այլ վաղ , անագան՝ յաղթես խաւարի :

Քեզ համար թէեւ կորուսնէ արդար

Բարեկամ եւ գոյք , կեանքն իսկ զոհաբար ,

Դո՛ւ ես զօրավիպ սրտին եւ դու յոյս .

Քեզմով կը ծագի նրմա անանց լոյս :

Աստուած

Խորհուրդ է անհաս Նորայն էութիւն .

Նորս՝ կեանք է անմահութիւն .

Խաւար է Նորայն բացակայութիւն .

Եւ լոյս Նորայն ներկայութիւն :

Առ Նվարդ

Յամանոր

Բարեբաստ եղիր , աչազեղ Նըվարդ ,

Փայլէ՛ քան ծաղիկ ի տիս քո զըւարթ .

Շողա՛ քան աստեղց բուլից մէջ Աստղիկ ,

Նաղելի՛դ Նըվարդ , եղի՛ր երջանիկ :

Քո պայծառ ճակտիդ լինի՛ հովանի

Ամպ բոսորափայլ երկնից գարնանի .

Մի՛ քեզ ամարան հասնի տօթ խորշակ ,

Եւ մի՛ ձըմերանց բուք , շունչ սառնորակ :

Քո ամբիծ հողոյն իղձեր մաքրափայլ

Յերականութիւն փոխուին անմրոպլ .

Ըզքեզ օրօրեն անուրջք ոսկեթեւ ,

Եւ լինի քո կեանք երա՛ղ յարատեւ :

Ո՛հ , մարդուս կեանքն է տըխուր քանիօ՛ն ,

Եւ սլատեալ միգով նորայն հորիզոն .

Քո երկին՝ լինի՛ կապոյտ եւ փաղփուռն

Ու ոտից քոց ներքեւ փթթի միշտ դարուն :

Բարեբաստ եղի՛ր , գեղանի՛դ Նըվարդ .

Այս ամ եւ յաւէժ փայլէ՛ քան ըզվարդ .

Քեզ ընկերանա՛յ լուսաթեւ հրեշտակ ,

Եւ ծագէ՛ սրտիդ անմուտ արեգակ :

Վեսակրութիւն

Վշտակրութիւնըն մարդկութեանն է օրէն .

Կըրել՝ մարդուն ճակտին է գիր՝ ծնած օրէն :

Հարըստութիւն , աղքատութիւն , պատիւ , սէր ,

Անհուն վըշտաց ունին անթի՛ւ գաղտնիքներ :

Չըկայ մի սիրա՛ որ չունենայ իւր խոցեր .

Չըկայ ճակատ որ չունենայ խորշոմներ .

Սուր սուր փուշեր ծածկեն ըզվարդ պըսակին :
Արտաքուստ փայլ՝ սակայն մըռայլ է ներքին :

Ժըպտող աչերն ո՛րչափ թափած են արցունք .
Ո՛րքան հառաչ են արձակած զուարթ շրթունք ..
Օրօրոցէն կ'անուժը վշտաց նախկին դաս ,
Կեանքն է վշտաց յաջորդութիւն անպակաս :

Մե՛րտ վշտակիր , զե՞ զու ողբաս յուսահատ ,
Միայն դու չես որ կը տանջիս վըշտաշատ .
Մարդը պիտի հըրէ ցաւեր անընգհատ ,
Ինչ վիճակի մէջ լինի , ճոխ կամ աղքատ :

Վիշտը կենաց է յարակից հանգամանք .
Վիշտը հոգւոյն կուտայ կորով եւ զարգանք .
Կաղնին լինէր տըկար նըման եղէզան՝
Թէ բաղխէին զայն ոչ մըրրիկը ձըմերան :

Ծով որ այնքան է սրբտազրաւ ի լուսնեակ ,
Միթէ հընա՞ր է որ լինի անկոհակ .
Ի՞նչպէս ապա հընար է որ կենաց ծով
Չուսննայ իւր վշտերն , արցունք ու վրդով :

Դու որ կուլաս՝ յիշէ՛ որ այլք ալ լացին .
Թագաւո՛րք ալ քեզ պէս ի սուգ հեծեցին .
Կըրել , ժպտիլ , այս է կենաց դատակնիք .
Գերեզմանին մէջ է կենաց մեր գաղտնիք :

Առաջին համբոյր

Քաղցրիկ էին աչեր քո , կո՛յս ,
Որ յիմ վերայ կը ցուային ,
Եւ թըւէին ինձ մշտալոյս
Աստղեր շողալ՝ կապոյտ յերկին :

Գեղեցիկ էր առաւօտն այն ,
Եւ դու՛ բազմեալ ի դահլըճին ,
Դաշնակին մօտ՝ յագեյոյդ ձայն
Մըրմընջէիք երգ մ'երկնային :

Հէգ Արայի էին ողբեր
Առկալ ի քէն ի նուազ անուշ ,

Յորում ոգւոյդ էիք զըրեք
Բոլոր զգայմունս նուրբ եւ քնքուշ :

Այն ձայն ի խոր սրտիս կ'ազգէր
Իբր ալելու՛ն հրեշտակային ,
Որ կուստփայլ ծոցէդ թոչէր
Լընլով զոգիս ըզմայլագին :

Աչերո յարցունք՝ մերձեցայ քեզ ,
Քոյք եւս էին արտասուայեղ .
Իմք՝ սիրավառ , քոյինք՝ միշտ հեզ ,
Հանդիպեցան միմեանց անկեղծ :

Ճակատքս յիրար էին կըքած .
Մըրմընջեցի . « Հրեշտա՛կ ես դու . »
Շիկնեցար անդ , եւ ամօթղած
Ակնարկ տըւիր ինձ յուսատու :

Մըրտապնդեալ՝ փարեցայ քեզ ,
Քաղիլ յայտէդ վարդակարմիր
Համբոյր մի սուրբ , ծարաւակէզ :
Ընդդիմացար , քաղցր հեծեցիր :

Շրթունքս յայնժամ յանդգնեցան
Հըպիլ շըրթանց քո ծաղկաբոյր .
Եւ իրարու հետ կնքեցան
Ի նախընծայ կենաց համբոյր :

ԽՈՐԷՆ ՆԱՐՊԷՑ

ՄԱՔՍԻՄ ԳՕՐԿՈՒ ՆԱՄԱԿՐ
ԿՈՎԿԱՍԻ ԴԷՊՓԵՐԻ ՄԱՍԻՆ *

Յարգելի ընկեր ,
Ի՞նչ եմ մտածում ես կովկասի այժմեան
զէպքերի մասին : Հարցնում էք դուք :
Ամօթալի եւ ցաւալի է կարդալ եւ լսել

* Այս նամակը . որ 8-9 ամիս առաջ ուղարկուած է
կովկասեան մի ռուս լրագրի խմբագրութեան , այդ Ձերթի մէջ
չէ հրատարակուած :

այն , ինչ որ կատարուում է ձեզ մօտ : Ես այնքան ջերմ սիրում եմ այդ սիրուն երկիրը , որ հսկայական զեղեցիութեան եւ ոյժի մարմնացումն է , նրա լեռները , ձիւներով թեւաւորւած , ձորերը եւ հովիտները , արագահոս եւ երգեցիկ գետերը ուրախ ազմուկով լիցուն , եւ նրա գեղեցիկ ու հպարտ զաւակներին :

Լինելով կովկասում , ես ամենուրեք տեսել եմ , ի՛նչպէս հանգիստ եւ բարեկամաբար կից առ կից աշխատում էր Վրացին թուրքի եւ Հայի հետ , ի՛նչպէս մանկական ուրախութեամբ , եւ պարզ կատակներ էին անում , երգում եւ ծիծաղում : Եւ այնպէս զփուար էր հաւատալ , որ այդ պարզամիտ եւ բարի մարդիկ այժմ բթամիտ եւ անիմաստ կոտորում են միմեանց , ենթարկուելով չար եւ միջին ուժի ազդեցութեանը :

Մարդկանց դատանութիւնը չի ճշուում ինձ այնքան , որքան յիմարութիւնը մարդկանց , որ չեն հասկանում , որ իրանց խաւար կրքերի հետ խաղում է մի արտաքին չար ոյժ : Ինձ թւում է , որ համայն մեր երկրի համար ամօթարիւր արիւնոտ ողբերգութիւնը Բագուում եւ Երևանում իւր շարժանով չի զանազանում Գիշիւնեւում եւ Վարչալայում , Ժիթօմիբում եւ Լօձիւում կատարուած համանման ողբերգութիւններից : Նախիջևանում , Կուրսկում , Ռիկայում եւ Իվանովօ-Վօզնեսեսկում — ամենուրեք երևում է քսամեկի գործը մի խումբ մարդկանց , որոնք խենթացել են իրենց իշխանութիւնը երկրի վրայ կորցնելու երկիւղից : մարդկանց , որոնք ձգտում են արիւնով հանգցնել պայծառ վառուած հուրը ժողովրդի գիտակցութեան : Մի ժողովրդի , որ ճանաչել է , վերջապէս , իւր իրաւունքը՝ լինել սեպհական կեանքի ձեւերի հեղինակը :

Այդ մարդիկ սովորել են տիրել , նրանք այնպէս լաւ էին ապրում , երբ կարող էին , ոչ ոքի իրանց գործունէութեան մասին հաշիւ տալով : Նրանք սովոր էին կարգապահել մեր երկրի վիճակը եւ հարստութիւնները , ժողովրդի ոյժը եւ արիւնը : Նրանք սովոր էին համարել Ռուսիան իրանց սեպհական կաշուածքը եւ բռնի պահում էին իրաւագուրկ ժողովուրդը ազիտութեան եւ կեղտի մէջ , որպէս զի թուլացնեն նրա հողին , չը թողնեն ածիլ նրա եռանդը , դարձնեն նրան կոյր եւ համր ստրուկ , իրանց կամքին հաւատարիմ :

Անպատժութիւնից լրբացած մարդկանց ցինիզմով , իրանց ոյժը ճանաչող անասունների արձակ դատանութեամբ նրանք անում էին ամէն ինչ , որ սպանեն ժողովրդի ստեղծագործող ուղին : Բայց նրանք , այդ ուղորմելի մարդիկ , որ իրանց համարում են երկրի ամբողջ կեանքի տէրեր — տգէտ են եւ բթամիտ , չեն հասկանում , որ նոյնչափ անկարելի է ժողովուրդը դարձնել կոյր , մեքենայական ոյժ , որչափ կովկասի ամուր ժայռերը դարձնել մը բուռն կա :

Մարդկանց անմիտ եւ ամարգի հալածանքը չի հանգցրել մեր երկրում համարձակ եւ ազատ մտքի հուրը : Այն բորբոքվում է աւելի ու աւելի պայծառ եւ զօրեղ , անգամ կոյրերը տեսնում են այժմ նրա կատաղի քայլը : Այն անպասելի վառվում է ամենուրեք եւ ծարաւ է ձուլուելու ու մի հսկայական եւ ուրախալի բոց դաճնալու , մի սոսկալի փոթորիկ բալոր խելացի եւ ազնիւ մարդկանց բողբոջի այն բռնութեան դէմ , որին ենթակայ են այդ մարդիկ մայրենի երկրի ընտիր հիւթերով յղփացած անքանքար եւ անհիմն ճրիակներին խմբակի կողմից :

Չրիակները զգում են , որ մօտենում է իրանց հոգեւորքը եւ մահը մերձ է , բայց ուզում են ապրիլ եւ մաքառիլ , որպէս կարող են , ժողովրդի կամքի դէմ եւ մաքառում են անազնիւ , երկչոտ եւ խայտառակ :

Նրանք կեանքի յասակից բարձրացնում են բալորը , ինչ որ մութն է եւ ազտոտ , ինչ որ աշխանդակուած է իրանց գործադրած ճշուամից՝ մարդկային կերպարանքը կորցնելու չափ , բուրբ , ինչ որ շահամուլ է , ծախու , զազրելի , եւ գիշակներների եւ գաղաններին այդ բուժ խուժանը արձակում են երկրի լաւագոյն մարդկանց դէմ , որպէս զի կոխկռտեն նրանց եւ գէթ մի տարի եւս պահեն իրանց անդօր ձեռներում իշխանութիւնը :

Նրանք արձակում են ինչպէս շներին , Ռուսներին՝ Հրէաների , Լեհացիների եւ Ֆինների , Թուրքերին՝ Հայերի եւ Վրացիների , սովից բթացած անմիտ մութիկին՝ ուսանողների եւ նոյն իսկ երեխաների վրայ : Եւ ա՛յս էլ կարող է լինել — եթէ վաղը թուրքերը պահանջեն մարդկային իրաւունքներ — նրանց դէմ կուղարկեն Կիրկիզներին եւ մօրդվան , որպէս զի նրանց ջնջեն ուրիշի ձեռներով . . . Ամենուրեք

միեւնոյնն է . պարագիտները չար ոյժը իւր դրութիւնը պաշտպանելու համար կանչուած է երկրի ամենավայրենի եւ ամենատխմար մարդկանց այդ մարդկանց դէմ , որոնք անկեղծարար եւ անշահ ցանկանում են իրանց երկրի եւ ժողովրդի համար բարիք եւ ազատութիւն :

Մարդկային պատմութեան ամբողջ տարածութեան վրայ , ոչ մի երկրում ղեկավարող դատակարգի կռիւը իւր իշխանութիւնը ժողովրդի վրայ պահպանելու համար այնչափ խայտառակ , անամօթ եւ լրբաբար դաժան չի տարուել , որչափ մեր երկրում եւ մեր արիւնալի օրերում : Որպիսի՛ գայշելի եւ ողորմելի անդօրութիւն է զգացուած այդ մարդկանց մէջ՝ որ արբեցել են իրանց թափած արիւնքից եւ իրանց մահուան նախազգացումից :

Որպիսի՛ արհամարհանք պիտի յարուցանի Եւրոպացիների մէջ մեր երկիրը շնորհիւ այն հանգամանքի , որ մեզ կառավարողները այս երկրի մէջ կեանքի են կոչում միայն այն , ինչ որ անասնական է , կոպիտ եւ գազանային , աշխատելով նրանով ջլատել բոլորը , ինչ որ ճշմարտապէս ստեղծագործական է , ազնիւ եւ մարդկային :

Այն օրերը , որ մենք անց ենք կացնում , ամբողջ երկրի հոգեկան նորոգման նախընթացն են , բայց այն կռիւը , որ մղվում է Ռուսիայում , դէպի լոյս եւ նոր կեանք եղած ձգտման դէմ — այդ կռիւը պատմութեան մէջ կ'արձանագրուի իբրեւ մէկը մարդկութեան կեանքի ընթացքում կատարուած ամենազազրելի գործունէութեանց . . . Այդ կռիւը չի կարող երկար տեւել , վասն զի իշխելը լրբայնում է մարդկանց , նրանք, որոնց այսօր իշխանութիւնն է տրուած՝ անպատիժ կողոպտել եւ սպանել , դեռ շատ չեն թողնել այդ իշխանութիւնը նրանց ձեռքից : Այն ձեռք , որ երէկ ջարդել է Հայի եւ Հրէայի գլուխը նրա համար միայն , որ սրանք իրանց ազատ մարդիկ են զգացել աւելի վաղ , քան Ռուսը եւ Թուրքը — ո՞վ գիտէ վաղը ումի գլխին պիտի իջնէ : Նրա կոյր թափը եւ հարուածը — դիւրին է դադարեցնել : Հարկաւոր է միայն , որ կովկասի եւ ֆինլանդիայի , Լեհաստանի եւ Ռուսիայի բոլոր լաւագոյն , բոլոր ազնիւ մարդիկ միանան եւ դառնան մարտնչող բարեկամների մի ընտանիք , ազնիւների

եւ անվեհերների մի խումբ , միանան եւ հարցընեն միմեանց .

— Ո՞վ է մեր թշնամին :

Պատասխանը գտնել զժուար չէ :

Բոլոր մարդիկ , — Թուրքերը , Ռուսները , Հայերը եւ Հրէաները , Լեհերը , Ֆինները — բոլորը մի բան են միայն ցանկանում — ապրիլ աւելի լաւ , քան ապրում են այժմ : Եւ բոլորը համահաւասար չունին ազատութիւն չունին իրաւունք ապրիլ համաձայն իրանց ցեղային , կրօնական եւ աւանդական պայմանների :

Ի՞նչ է նախ եւ առաջ հարկաւոր մարդու եւ ժողովրդի բարգաւաճման համար :

Իրաւունք ազատօրէն որոշելու իւր անձնակոն եւ հասարակական ցանկութիւնները , իրաւունք ազատօրէն կազմելու ընկերական կեանքի ձեւերը կարելոյն չափ ընդարձակ իւր ոգու եւ իւր ցեղի ոգու բարգաւաճման համար :

Եւ միթէ Հայը զրկուած է Թուրքին այդ ազատութիւնից , եւ միթէ Վրացիին : Միթէ Ռուսը , Հրէան եւ Լեհացին կաշկանդուած չե՞ն ստրով ու ձեռքով նոյն ուժով , որ համահաւասար ծանրութեամբ բարձուած է ն'ւ Թուրքի ուսերի վրայ :

Մեր ամէնքի թշնամին մէկ է :

Եւ ամենքը , ումի բանականութիւնը պայծառ է , ումի կամքը չի ենթարկուած ստրկացման , պարտաւոր են միանալ ի մի ընտանիք՝ կրօնելու համար այն չար եւ անմիտ ոյժի դէմ , որը միապեսակ ծանրութեամբ ճնշում է մեզ ամենքիս :

Մեր ամենքի թշնամին մի է :

Թող ուրեմն մեր ամենքի միջեւ լինի — հաւատարութիւն եւ եղբայրութիւն . թող ամենքիս պայծառացնէ բանականութեան լոյսը : Ցուլուինք եւ դառնանք մի մեծ , անյաղթելի կամք եւ այն ժամանակ —

Կեցցէ՛ ազատութիւնը :

ՄԱՐՍԻՄ ԳՕՐԿԻՑ

Հայ բժիշկը

Բարեկամիս՝ Պ. Տէր. Բագարեանին

Իրա՛ւ, գիտե՛ս ըսպաննել Մահը, խեղդել
Ոսկրներու, ջիղերու մեջ, գետելել
Գըլուխդ ամեն խօթ կուրծքի. —
(Յանդո՛ւզրն գործ՝ ուր կայ վրձանգն ահարկու
Խաբուած սիրոյ ըրբոսուրեան դիպելու՝
Ինչպէս խաբուած ոամիկի :)

Դիտե՛ս հաւրել բարախումները սրտին,
Կեանքին քայլերն՝ որոնց (երես կը թափին
Մեռած կրակներն այսերէ :
Հին սուրբի պէս, ի՛նչ, բարի ես եւ կարո՞ղ .
Ձերդ մանգաղուած կակաչներու ինկած շող՝
Սիրտդ վերե՛ր կ'համբուրէ :

Արդ եկո՛ւր, ո՛վ եղբայր, ծընած՝ չը գիտեմ
Եկիր իջնող ո՛ր աստղին շեկ փրփրքէն .
Եկո՛ւր, ըզեզ, դողողագին,
Պիտի քանիմ Աւետարն մ' (յոյսի գերեզման)
Ա՛յ աւելի խոր ցաւերով, զբխո՛ւր՝ քան
Կես շրմախա՛րը ցեղին :

Հոն, հիւղէ հիւղ սրտում քայլս պիտի դուն՝
Բանալով խուլ ողբի դրոները զալփուն .
Վերմակներէ դուրս, նիհար
Թեւեր քեզի պիտի երկընճան վերամբարձ ,

Եւ պիտի՛ շողայ, մըրոս խրոնիթը յանկարծ՝
Իբրեւ ոսկւոյ հանք մ'ըլլար :

Ու առջեւդ հոն պիտի՛ սեսնես՝ մահահոտ
Էակներու զալարուող կոյս մ'հիւանդոտ,
Թաց խորշերու մեջ՝ զքոյն,
Դեմքեր վրձիտ, բիբեր՝ սենդի վառարան,
Որ փոխալակ արեգակին կը սեսնան
Հրդեհն իրենց գիւղերուն .

Սրտեր վիտոս, վիտոս լանջեր՝ լի արդար
Վրեժներով, սարսափներէ խելագա՛ր
Ճակասներ՝ ուր բեմամբն
Անարգ սուրերը կ'արձակեն բոց ու ահ .
Հոն կը զրբեն, ըստ կամքի, կեանք՝ վաղը մահ. —
Ճակասագիր անկայուն . . .

Ձարդուած կողեր՝ որ կը դողդղան սուրիններէն՝
Ինչպէս յովազ մ'իբ բայպանին խրքանէն .
Յուրտի, սովի մեջ՝ դեղին
Հիւժախտ բոքեր, ալիքներ չոր ու ցամբած՝
Ուր անյազ քա՛ղցը, երիզորդ մարմնախանձ,
Կը քաշէ մորթը ոսկրին :

... Ահա — ո՛վ վրեժ — եղբայրներուդ այս անվերջ
Քայլայումին առջեւ, շըլմոր, սրտիդ մեջ
Խեղդած պաշտօնդ, ընդվի՛ր՝ վե՛ս,
Շանքի նրման՝ որ կ'երկընճայ պողպատին,
Գուցէ, գուցէ, ո՛վ եղբայր, դու, մոլեգին,
Նրբարակի տղ՝ սո՛ւրն ուզես . . .

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ՃԱՓՈՆԸ

(Շար.)

Քարեթեանները ու Մինամոթները երեք
ճիւղի կը բաժնուին, որոնց անունները կ'անձ-
նաւորեն այդ կեդրոնացման գործին երեք մեծ
փուլերը : Բուն Քարեթեաններուն եւ զուտ
Մինամոթներուն օրով (այս վերջինները իրենց

օժանդակ ունենալով պալատապետ՝ Հոծօները)
միապետութիւնը աւատական էր եւ ընկերու-
թիւնը ամբողջովին զինուորական : Վալուա-
ները եւ Աշխրականները բացարձակ միապետու-
թեան վերահաստատութիւնը կը պատրաստէն .
իրենց օրով, աւատականութիւնը կը տկարա-
նայ, բարքերը կը նրբանան, արուեստները կը
զարգանան, բայց այդ Հարստութիւնները կը
խորտակուին այն ներքին պայքարներուն եւ
յեղափոխութեանց մէջ որ յառաջ կուգան ԺԶ.
դարուն : ԺԷ. դարուն, Պուրպոններն ու Թո-

քուկավաները կը յաջողին կեդրոնացեալ կա-
ռավարութիւն մը կազմել. երկու երկիրներուն
մէջ ալ, կը գտնենք կարգը, բարւոք վարչու-
թիւնը, զինուորական ազնուականութիւնը՝
արքունիքի ազնուականութեան փոխուած, Ե-
կեղեցին Պետութեան հպատակ, երկրագործու-
թիւնը եւ ճարտարարուեստը բարգաւաճ, քա-
ղաքավարութիւնը, դասական ոճը, բանավա-
րականութիւնը, գրականութեան եւ արուեստ-

տութեան արդիւնք եղող տնտեսական ու ըն-
կերական յառաջդիմութիւնները այդ բացարձա-
կապետութեան անկումը յառաջ կը բերին թէ՛
Ճափոնի եւ թէ՛ Ֆրանսայի մէջ. վիհապետը
այլ եւս չի կրնար ղեկավարել վարչութիւն մը
որ շատ բարձր դարձած է, պաշտօնատարներու
ապիկարութիւնը կառավարութիւնն անզօր կը
դարձընէ, անոնց զեղծումները զայն զզուելի
կ'ընեն. նոր հարստացած դասակարգերը կը բու-

ԲՆԱՆԿԱՐ (Հոֆուգաի)
(Գլխիկ Revue Universelle)

երու ճաշակը. Երկու կէտի մէջ միայն Ճափոնըրապետական սկզբունքներէն կը ներշնչուի,
կը տարբերի Ֆրանսայէն. ուրիշ ժողովուրդնե-
րու հետ այլ եւս յարաբերութիւն չի պահպա-
նելու բայց միայն Նակագաքի հաստատուած քանի
մը Չինացի եւ Հոլանտացի վաճառականներու
միջոցով. Քվանթօէն գուրս, աւատական ազ-
նուականները կը շարունակեն իրենց աւատները
կառավարել՝ կեդրոնական իշխանութեան քոն-
թրոլին տակ: Ժ.Ը. դարուն, բացարձակապե-

ղօքնն առանձնաշնորհումներուն դէմ այն
դասակարգերուն որ կը յաւակնին իշխա-
նութիւնը ձեռքերնին պահել, մտքերը՝
աւելի ազատ՝ կը դժկամակին հնուց հաս-
տատած սկզբունքները առանց վէճի ըն-
դունելու, բանավարականութեան ծայրա-
յեղութիւնը յառաջ կը բերէ հակազդեցու-
թիւն մը որ կը յայտնուի, թէ՛ դերակըչ-
ութեամբ դիտական ոգւոյն, որ հետա-
մուտ է ոչ թէ պատճառաբանութեանց այլ
իրողութեանց, եւ թէ՛ շատոնց ի վեր
զսպուած զգայնութեան մը յորդումովը:
Ըստ որում միեւնոյն պատճառները յեղա-
փոխութեան մը ծնունդ կուտան թէ՛ Ֆր-
անսայի եւ թէ՛ Ճափոնի մէջ, երկու եր-
կիրներուն մէջ ալ այդ յեղափոխութիւնը
միեւնոյն արդիւնքները կ'արտագրէ. Պուր-
պոններն ու Թոքուկավաները իրենց գահը
կը կորսնցնեն, աւատականութեան վերջին
նշմարները կ'անհետանան, հողերուն մե-
ծագոյն մասը գիւղացիներուն ձեռքը կ'ան-
ցնի, նահանգներու հին բաժանումին կը
յաջորդէ վիճակներու (département) բա-
ժանում մը, խորհրդարանական բեժիմը կը
հաստատուի, օրինագրքեր կը հրատարա-
կուին, որոնք ընկերութիւնը պիտի կեր-
պարանափոխեն ռամկավարական ուղղու-
թեամբ: Միայն թէ՛ ֆրանսական յեղա-
փոխութիւնը Յունաստանի եւ Հռոմի հան-

մինչդեռ ճափոնական յեղափոխութիւնը նահա-
պետական կառավարութեան չինական սկզբ-
բունքներէն, եւ այն բարենորոգումները, զոր
Ֆրանսայի մէջ կը կատարեն օրէնսդիր ժողով-
ները, Ճափոնի մէջ կը կատարուին իր վեհա-
պետական իրաւունքները վերստացած Միքստօ-
ին ձեռքով:

(Շարունակելի) ԼԱ ՄՍ.Չ.Ղ.Ի.Ի.Ս

ԳՐՔԵՐ

Երկհարիւրամեայ Գրական գործունեութիւն եւ նշանաւոր գործիչներ Վեներկոյ Միսիթարեան Միաբանութեան . — Գրեց Հ. Բարսեղ Սարգիսեան . — Ընդարձակ եւ մեծապէս շահեկան աշխատութիւն մըն է այս գիրքը, որու մէջ Հ. Բ. Սարգիսեան, հմուտ Միսիթարեանը, մանրամասնօրէն կը պատկերացնէ, կը լուսաբանէ ու կը մեկնէ Վենետիկի մեծ Տան գրական գործունեութիւնը՝ իր բոլոր փուլերով ու բոլոր ձեւերով՝ Միսիթարէն մինչեւ ներկայ ժամը : Գործը լաւ ծրագրուած է եւ խնամքով ու մեծ աշխատանքով շարադրուած : Հաճոյքով պիտի կարգացուի ամէն անոնցմէ որ կը սիրեն Միսիթարեան Տունը : Կան հոն քանի մը վիճելի կէտեր, որոնց մասին պիտի գրեմ ի մօտոյ :

Հաճրզից (սալիք), քարգմանեց պարսկերէնից Մետոպ ձ. Մախուսեանց . — Դավրեժ . — Գին 25 կոպ . — Մետոպ վ. Մաքսուտեանց, որուն գողարկ թարգմանութիւնները ծանօթ են Անահիթի ընթերցողներուն, գրքոյկի մը մէջ ամփոփած է Հաճրզի այն տաղերը որոնց թարգմանութիւնները երեսցան այս էջերուն մէջ, ինչպէս նաեւ թարգմանութիւնը նոյն բանաստեղծին շատ մը ուրիշ տաղերու : Այդ հատորիկը պարսիկ գրականութիւնը մեզի ծանօթացնող սակաւաթիւ գործերէն մին է . կը մաղթենք որ գտնէ նիւթական յաջողութիւնը որուն արժանի է, որպէս զի թարգմանիչը շարունակէ՝ ինչպէս մտադիր կը թուի՝ այդ մեծապէս օգտակար գործը, որուն կարեւորութիւնը այնքան անգամներ բացատրուած է Անահիթի մէջ :

Contes arméniens, traduits de l'arménien moderne, par Frédéric Macler . — Paris, Ernest Leroux, 28, Rue Bonaparte, Գին 5 ֆր . — Ֆրէտէրիք Մաքլէրի այս նոր հատորը կը պարունակէ ֆրանսերէն թարգմանութիւնը Սըրուանձտեանցի « Համով-Հոտով »-ին հայկական հէքեաթներուն . հատորին սկիզբը կը գտնուի հակիրճ նախաբան մը հայ հէքեաթներու եւ Սրուանձտեանցի մասին . թարգմանութիւնը շատ յաջող է եւ վայելուչ :

Ա. Զ.

Յ. Գ. — Տեղի պակասը զիս կը ստիպէ յետաձգել Գուչակի առթիւ Արփիարեանի թեթեւօրիկութեանց մասին գրելիքս :

Revue Critique d'Histoire et de Littératureի նոյեմբեր 18ի թիւին մէջ, Պ. Շ. Տիւ, ծանօթ գիտունը որ բիւզանդագիտութեան ամենէն մեծ հեղինակութիւններէն մին է, վերոյիշեալ յօդուածն հրատարակած է Պ. Ֆրէտէրիք Մաքլէրի Սէրէոսի ֆրանսերէն թարգմանութեան մասին :

Է. դարուն կէսին մօտ, Սերէոս հայազգի եպիսկոպոսը, շարադրեց Պատմութիւն ի Հերակլին տիտղոսով՝ քրոնիկ մը, ուր, հակիրճ նախաբանէ մը յետոյ, պատմած է Չ. Դարուն եւ 661 տարիին միջեւ անցած դէպքերը : Թէպէտ եւ հեղինակն այս գործին մէջ էական տեղ մը տուած ըլլայ Հայաստանին, հոն կը գտնուին թանկագին տեղեկութիւններ վերջին Սասանեաններու շրջանին եւ անոնց ժամանակակից եղող Մաւրիկիոս, Փոկաս, Հերակլիոս եւ Կոստանդին Բ. բիւզանդական կայսրերուն թագաւորութեան վրայ . առկից զատ, Սերէոս ժամանակակից վկայի մը ամբողջ հեղինակութեամբ երեւան հանած է արաբական արշաւանքին սկզբնաւորութիւնը եւ մասնաւորապէս այն եղանակը որով մահմետականները Հայաստանի տիրացան : Երկայն ատեն իբր կորսուած նկատուելէ յետոյ, Սերէոսի քրոնիկը գտնուեցաւ 1848ին էլմիհաճնայ ձեռագրի մը մէջ եւ այդ պահուն իսկ Պրոսէ անոր վրայ ուշադրութիւն հրաւիրեց : Հայերէն ընագիրը 1851ին հրատարակուեցաւ Պոլսոյ մէջ, 1862ին Փէթերսպոլի մէջ երկրորդ անգամ զայն հրատարակեց Պատկանեան, որ անոր ընկերացուց ուսերէն թարգմանութիւն մը, 1879ին նոյն գիտունը զայն դարձեալ հրատարակեց . բայց ցարդ այդ գործէն կարելի եղած օգուտը չէր քաղուած : Տիւրքիէ քանի մը կտոր միայն թարգմանած էր ֆրանսերէնի, քանի մը կտոր ալ Հիւպչման զերմաներէնի : Շատ մեծ ծառայութիւն մըն է ուրեմն որ Պ. Մաքլէր մատուցած է Է. դարու պատմութեան՝ վերջապէս մեզի տալով Սէրէոսի գործին ամբողջական թարգմանութիւն մը :

Ձեռնհասութիւն չունիմ այս թարգմանութեան արժէքը գնահատելու համար, բայց ամէն պատճառ ունիմ զայն ճշգրիտ ու հաւատարիմ կարծելու : Միայն՝ կը ցաւիմ որ շատ օգտակար նօթերուն եւ յատուկ անուանց ցուցակին մէջ զոր կցած է իր թարգմանութեան, Պ. Մաքլեր աւելի լայն բաժին մը տուած չըլլայ պատմութեան : Սէքէոսի մէջ շատ նոր տեղեկութիւններ կայ քաղելու՝ Բիւզանդիոնի յարաբերութեանց վրայ Պարսկաստանի, Հայաստանի եւ Սրաբացւոց հետ : Ինծի կը թուի թէ Պ. Մաքլեր բաւականաչափ ի լոյս չէ դրած այն բոլոր գրեթէ անծանօթ մանրամասնութիւնները զոր Սէքէոս երեւան կը հանէ : Ասկից զատ, հակառակ այն շատ ուշադիր խնամքին զոր դրած է Պ. Մաքլեր Սէքէոսի մէջ առատօրէն գտնուող երկրաչափական անունները նոյնացնելու, դեռ շատեր չբացատրուած կը մնան : . . .

Ձեմ ուզեր բազմապատկել այս մանրամասնութեան դիտողութիւնները : Կը նախընտրեմ կրկնել՝ յօդուածս վերջացնելով՝ թէ Սէքէոսը թարգմանելով Պ. Մաքլեր մեծ ծառայութիւն մը մատուցած է մեզի : Բիւզանդիոնի պատմութեան համար՝ է. դարուն առաջին կէսին, այս քրոնիկը արդարեւ առաջնակարգ կարեւորութիւն ունեցող աղբիւր մըն է, ուր քաղաքական պատմագիրը՝ Թանկագին տեղեկութիւններ ունի քաղելու

Շ. ՏԻՂ

Պ. Լ. Բիւրքեան. — Անժէի նկարչական վերջին Սալոնին զոր կազմակերպած էր Գեղարուեստից եւ գրականութեան միջազգային Միութիւնը, որուն նախագահ են Փոլ Ատան, Օկիւսթ Ռոտէն եւ Վենսան տ'Էնտի, մասնակցած է նաեւ հայ երիտասարդ նկարիչ մը, Պ. Լ. Բիւրքեան. Les Tendances Nouvelles գեղարուեստական ամսագիրը (որ օրկանն է Գեղարուեստից եւ գրականութեան միջազգային Միութեան) այդ Սալոնին նուիրուած յօդուածի մը մէջ համակրութեամբ յիշատակած է նաեւ Պ. Բիւրքեանի գործը, « Գինով կինը » : Պ. Բիւրքեան քանի մը տարի ի վեր արդէն կը մասնակցի Փարիզի տարեկան մեծ Սալոններուն, ինչպէս եւ մասնաւոր ցուցադրութեանց,

եւ քննադատները յաճախ համակրութեամբ նկատած են իր գործերը : Թան լրագրի 30 Ապրիլ 1904ի թիւին մէջ, Թիէպօ-Սիսոն կը գրէր. « Տան կեանքի ուսումնասիրութեանց մէջ, պէտք է յիշել Պ. Բիւրքեանի փոքրիկ բայց շատ սիրուն մէկ նկարը : Այդ կինը, որ ճաշի ժամուն հիւսելով է զբաղած, սեղանին առջեւ ուր հացի կտոր մը եւ հասարակ գինիի գաւաթ մը իրեն հրաւէր կը կարդան, ամենասեղմ դիտողութիւն եւ ամենալայն գործադրութիւն կը յայտնէ հակառակ իր փոքրիկ ծաւալին : » Գուրիե սիւ Սուար (10 մայիս 1905) կը գրէր. « . . . Անգործ կին, Պ. Բիւրքեանի, արտասայտիչ նկար մը, լայն վրձինով : » Լե Գաիե 'Ս. (մայիս 1905) կը գրէր. « Պ. Բիւրքեան, շատ իրապաշտ եւ սրտաշարժ տեսարանի մը մէջ, մեղի ցոյց կուտայ անգործ բանուորուհի մը, որ իր մօրը դիմացը կուլայ : »

« Գուրիե Էօրոփէէն »ի Գերմանիոյ մասին բացած քննութեան, Անսիիսի տնօրէնը զվկեց հետեւեալ երկտողը .

« Պաշտօնական Գերմանիան, զօրեղանալէն ի վեր, ամէն բան ըրաւ ինքզինքն ամենուն ատելի գարձընելու համար : Անիկա կարող էր, պարտաւոր էր, իր զօրութիւնը գործածել՝ աշխարհի մէջ մեծ ու ազնիւ զեր մը կատարելու . նախընտրեց — շատ սխալ հասկցուած զբաղատութեամբ մը — ամենայնոք զերը կատարել : Զարականութեան ու համարականութեան հետ ձեռք ձեռքի, ան կազմեց գլխաւոր խոչընդոտը՝ դէպ ի ազատութիւն յառաջխաղացութեան տիեզերական շարժումին դէմ :

« Վիլհելմ Բ. կայսրը, իր ձեռներէց ու վիպական խառնուածքով, կարող էր գերագոյն ասպետը դառնալ նոր խաչակրութեան մը, յառաջգրիմութեան ու լոյսի խաչակրութիւնը խաւարապաշտութեան եւ բռնապետութեան դէմ . ըստպատմութեան եւ համարեց պատմութեան մէջ « Մեծ մարդասպան »ին եւրոպական մեծ-կարգոսի լղրճուկ կերպարանքովը երեւնալ : »

Le Gérant : FRÉDÉRIC MACLER
Imp. D. DOGHAMADJIAN
18, Rue des Gobelins, Paris.

Բ Ա Յ Ո Ւ Ա Մ Է

Ա Ն Ա Ն Ի Տ Ի

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒՄԻՆԸ ՊԵՏԲ Է ԿԱՆԽԻԿ ՎՃԱՐՅԸ

Տ Պ Ա Ր Ա Ն

ՏԻԳՐԱՆ

ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ

ԲՄՐԻԶ 18, Rue des Gobelins, 18, Paris, (13e)

Ամէն տեսակ այագրութիւն , մափուր , խնամեալ եւ ածանագից :

Ն. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Վկայեալ Փրօֆ. Բլեմանի Institut Scientifique de Coupeէն պատրաստ է ձեւագիտութեան դասեր տալ հայերէն ու ռուսերէն լեզուով, թէ՛ կնոջ եւ թէ՛ այր մարդու զգեստներու համար , ինչպէս եւ աշակերտներ պատրաստել Institut de Coupeի մուտքի քննութեան : Պայմաններուն տեղեկանալու համար , դիմել իրեն .

M. N. AROUTIUNIAN. 22, Rue Clauzel

ԱՆԱՀԻՏ Ի բաժանորդագրութեան պայմաններ

Անահիտը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :
 Բաժանորդագրինն է տարեկան՝ 10 ֆրանք (Ֆրանսա), 12 ֆրանք (օտար երկիրներ ,
 2 տոլար (Ամերիկա) , 5 բուլղլի (Ռուսիա) :
 Վեցամսեայ՝ 5 ֆրանք (Ֆրանսա) , 6 ֆրանք (օտար երկիրներ) , 1 տոլար (Ամերիկա) ,
 3 բուլլ (Ռուսիա) :

Յօդուած եւ բաժանորդագրին ղրկել հետեւեալ հասցէին .

A. TCHOBANIAN

17, Rue La Bruyère

Paris

« ԱՆԱՀԻՏ » Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Բազու

Տիկին Մարի Սունդուկեանց

Ռուսնուգ

Պարոն Գառնիկ Մազմանեան

Գահիրէ

» Միհրան Աբգարեան

Ֆիլիպէ

» Թադևոր Հինգլեան

Թեհրան

» Լեւոն Բարայեանց

(Տեսուչ Թեհրանի Հայոց
երկսեռ դպրոցներուն)

Նիւ-Եօրք

» Տ. Մասնեան

Ուօքեկըն

» Գարբէլ Մուչէղեան

Իսթ Բէմպրիճ

» Կ. Մալխասեան

Իսթ Ուօթըրթաուն

» Նշան Մինասեան

Սէնթըրլ Ֆօլս

» Ս. Մուրատեան

Չիքալօ

» Յ. Արողեան

Նեշուէ

» Մինաս Գարբէլեան

Ուսթըր

» Գ. Նալպանտեան

Ֆրէզնօ

» Մ. Չարաֆեան

Դաւրէժ

» Մամաջանեան

Պաթուժ

» Ս. Սաչաքլեան

Նիւ Պրիթէյն

» Աւագ Կարապետեան

Փրովիանս

» Սեդրակ Կիրակոսեան

Թիֆլիս (եւ չրճակայք)

(Վանքի պերիուդիկ, տուն Յակոբջան-
սանի, N. 15)